

สัมมาอาชีพะ

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

สัมมาอาชีวะ

พระเทพเวที

(ประยุทธ์ ปยุตโต)

BQ

4570.15

พ 332 ส

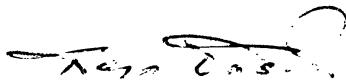
2533

คำปรารภ

ด้วยผมได้รับแจกหนังสือเรื่อง สัมมาอาชีวะ ซึ่งเป็นข้อเขียนตอนหนึ่งจากหนังสือพุทธธรรมของ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ข้อเขียนตอนนี้ท่านคณะบดีคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสครบรอบ ๕๑ ปี แห่งการก่อตั้งคณะ ผมเห็นว่าเป็นเรื่องที่มีคุณค่ามีสาระ และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้ที่ประกอบกิจการงานในหน้าที่ต่าง ๆ ผู้ที่ต้องรับผิดชอบต่อหมู่คณะตลอดจนผู้ที่ต้องรับผิดชอบต่อครอบครัว

ผมเกิดความคิดที่จะพิมพ์เผยแพร่ให้กว้างขวางออกไปในหมู่เพื่อนร่วมงาน และท่านที่เคารพนับถือในโอกาสที่เหมาะสมต่าง ๆ จึงได้กราบบนั้สการขออนุญาตจัดพิมพ์จากพระเดชพระคุณ พระเทพเวที ซึ่งท่านได้มีเมตตาอนุญาตให้ตามที่ขอ

ผมขอกราบขอบพระคุณในความเมตตาของพระเดชพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้และหวังว่าหนังสือนี้จะช่วย “เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม แผ่ขยายสัมมาทัศนะให้แพร่หลายไปในสังคม” สมดังเจตนารมณ์ของพระเดชพระคุณที่อนุญาตให้จัดพิมพ์เผยแพร่

สอาด ธารักษ์

๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๓

สัมมาอาชีวะ

หลักการทั่วไปเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะ

ดังได้กล่าวแล้วว่า อาชีวะเป็นหลักการชั้นศีลที่มักถูกมองข้ามไปเสีย ในที่นี้จึงเห็นควรนำหลักคำสอนเกี่ยวกับอาชีวะมาแสดงไว้พอเป็นแนวทางของความเข้าใจ

ในด้านหลักการทั่วไป เรื่องอาชีวะมีเนื้อหาที่ควรแก่การวิจารณ์ และแสดงเหตุผลเป็นอันมาก เหมาะที่จะแยกออกไปกล่าวเป็นเรื่องหนึ่งต่างหาก ในที่นี้ไม่อาจบรรยายโดยพิสดารได้ จึงเพียงแต่กล่าวเป็นข้อสังเกตไว้

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับหลักทั่วไปในเรื่องอาชีวะ มีดังนี้

๑. พุทธศาสนามองเป้าหมายของอาชีวะ โดยมุ่งเน้นด้านเกณฑ์อย่างต่ำที่วัดด้วยความต้องการแห่งชีวิตของคน คือมุ่งให้ทุกคนมีปัจจัย ๔ พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอาคนเป็นหลัก มิใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งพร้อมบริบูรณ์ ซึ่งเป็นการถือเอาวัตถุเป็นหลัก ความข้อนี้จะเห็นได้แม้ในหลักธรรมเกี่ยวกับการปกครอง เช่น กำหนดหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิข้อหนึ่งว่า เจือจานหรือเพิ่มทรัพย์ให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์^๑ หมายความว่าคอยดูแลไม่ให้มีคนที่อดอยากไร้ในแผ่นดิน พูดอีกอย่างหนึ่ง ความสำเร็จในด้านอาชีวะหรือเศรษฐกิจของผู้ปกครอง พึงวัดด้วยความไม่มีคนอดอยากไร้ มิใช่วัดด้วยการมีทรัพย์เต็มพระคลังหลวงหรือเต็มล้นอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง เมื่อได้เกณฑ์อย่างต่ำนี้แล้ว ไม่ปรากฏว่าท่านจะรังเกียจในเรื่องที่จะมีทรัพย์มากน้อยอีกเท่าใด หรือว่าจะมีเท่าเทียมกันหรือไม่ เพราะเนื่องด้วยปัจจัยอื่น ๆ อีกเช่นในข้อ ๒ ที่จะกล่าวต่อไป

๑ อธรรณัม ธนานุปกทาน หรือเต็มว่า เย จ เต ตาต วิชิต อธนา เตสญจ ธนํ ธนุปกทชฺเชยยาสิ (ที.ปา. ๑๑/๓๕/๖๕)

๒. ความมีปัจจัย ๔ พอแก่ความต้องการของชีวิต หรือแม้มีวัตถุพร้อมบริบูรณ์ก็ตาม มิใช่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง เพราะเป็นเพียงขั้นศีล เป็นเพียงวิธีการขั้นตอนหนึ่งสำหรับช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่า คือเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและพัฒนาปัญญา เพื่อความมีชีวิตดีงาม และการประสพสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป คนบางคนมีความต้องการวัตถุเพียงเท่าที่พอเป็นอยู่ แล้วก็สามารถหันไปมุ่งเน้นด้านการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา แต่บางคนยังไม่พร้อม ชีวิตของเขาจะต้องขึ้นต่อวัตถุมากกว่า เมื่อการเป็นอยู่ของเขาไม่เป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่น ก็ยังเป็นที่ยอมรับได้ นอกจากนั้น บางคนมีความโน้มเอียงความถนัด และความสามารถในการช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นได้ดี การมีทรัพย์มากมายของเขาก็เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

๓. คำว่า สัมมาชีพ ในทางธรรมมิใช่หมายถึงเพียงการใช้แรงงานให้เกิดผลผลิต แล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบแทนมาโดยชอบธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการทำหน้าที่ ความประพฤติหรือการดำรงตนอย่างถูกต้องอย่างหนึ่งอย่างใดที่ทำให้เป็นผู้สมควรแก่การได้ปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีวิตด้วย เช่น การที่พระภิกษುದำรงตนอยู่ในสมณธรรมแล้วได้รับปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านถวาย ก็เป็นสัมมาชีพของพระภิกษุ หรือการที่ลูกประพடுத்தินเป็น

ลูกที่ดีสมควรแก่การเลี้ยงดูของพ่อแม่ ก็พึงนับเป็นสัมมาชีพของลูก หนึ่ง ในการวัดคุณค่าของแรงงาน แทนที่จะวัดเพียงด้วยการได้ผลผลิตเกิดขึ้นสนองความต้องการของมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นความต้องการด้วยตัณหาหรือความต้องการของชีวิต แท้จริงก็ยังไม่แน่ ทางธรรมกลับมองที่ผลอันเกื้อกูลหรือไม่เกื้อกูลแก่ชีวิตแก่สังคมหรือการดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่มนุษย์ จากความที่วามานี้ มีข้อพิจารณาสืบเนื่องออกไป ๒ อย่างคือ

ก. ว่าโดยทางธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับอาชีวะ และผลตอบแทน แยกได้เป็น ๒ ประเภท

๑) สำหรับคนทั่วไปหรือชาวโลก การใช้แรงงานในหน้าที่ เป็นเรื่องของอาชีวะโดยตรง คือเป็นไปเพื่อได้ผลตอบแทนเป็นปัจจัยเครื่องยังชีพ ดังมองเห็นกันอยู่ตามปกติ

๒) สำหรับสมณะหรือผู้สละโลก การใช้แรงงานในหน้าที่ ไม่เป็นเรื่องของอาชีวะ ไม่มีความมุ่งหมายในด้านอาชีวะ หรือไม่เกี่ยวกับอาชีวะเลย คือไม่เป็นไปเพื่อได้ผลตอบแทนเป็นปัจจัยเครื่องยังชีพ แต่เป็นไปเพื่อธรรมและเพื่อผดุงธรรมในโลก ถ้าเอาแรงงานที่พึงใช้ในหน้าที่มาใช้ในการแสวงหาปัจจัยเครื่องยังชีพ

กลับถือเป็นมิจฉาชีพ และถ้าใช้แรงงานในหน้าที่เพื่อผลตอบแทน
อย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี ร้องขอปัจจัยเครื่องยังชีพโดยมิใช่เป็นความ
ประสงค์ของผู้ให้ที่จะให้เองก็ดี ก็ถือว่าเป็นอาชีวะไม่บริสุทธิ์ โดย
นัยนี้ นอกจากมิจฉาชีพอย่างชัดเจน คือการหลอกลวง การประจบ
เขากิน การเลียบเคียง การขู่เข็ญบีบเอาและการเอาลาภต่อลาภ
แล้ว^๑ การหาเลี้ยงชีพด้วยการรับใช้เขา เช่นเป็นคนเดินข้าว ก็ดี
ด้วยการประกอบศิลปะและวิชาชีพต่าง ๆ เช่น ดุฤกษ์ยามทำนาย
ลักษณะ รักษาโรคก็ดี ก็จัดเข้าเป็นมิจฉาชีวะสำหรับพระภิกษุ
เหมือนกัน^๒ ภิกษุไม่เจ็บไข้ขอโภชนะอันประณีตหรือแม้แต่กับข้าว
หรือข้าวสุกมาเพื่อตนเองแล้วฉัน ก็เป็นวิบัติแห่งอาชีวะ^๓ เอา
ธรรมมาทำเป็นดังสินค้าก็ผิดจรรยาบรรณนักบวช^๔ แม้แต่เพียง
แสดงธรรมโดยคิดให้เขาชอบแล้วอาจได้อะไร ๆ ก็เป็นธรรมเทศนา
ที่ไม่บริสุทธิ์^๕ หรือเพียงแต่การให้ของเขามีลักษณะเป็นการให้
ค่าตอบแทนก็ไม่ใช่การสมควร ดังตัวอย่างเหตุการณ์ที่เกิดกับ

๑. ม.ญ. ๑๔/๒๗๕/๑๘๖ (เคຍอ้าง)

๒. เช่น ส.ข. ๑๗/๕๑๗/๒๔๗ : ข.ม. ๒๔/๗๔๓/๔๕๐ ; ๙๖๓/๖๑๐
; ข.จ. ๓๐/๗๑๓/๓๖๑; รายการที่นับว่าค่อนข้างละเอียดคือ ในชุด
จุฬามัชฌิม-มหาศีล เช่น ที.สี. ๙/๑๘/๑๑ ; ๑๑๓/๘๘

๓. วินย. ๓/๕๑๗/๓๔๑; ๘๓๗/๕๔๘; ๘/๘๗๗/๒๕๔ (เคຍอ้าง)

๔. ข.ญ. ๒๕/๑๓๔/๑๗๙ (เคຍอ้าง)

๕. ส.นิ. ๑๖/๔๗๒/๒๓๔ (เคຍอ้าง)

พระพุทธเจ้า ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จไปบิณฑบาต ทรงเข้าไปหยุดประทับยืนในเขตไร่นาจของพราหมณ์ผู้หนึ่ง พราหมณ์กราบทูลว่า “ข้าพเจ้าไถหว่านแล้วจึงได้กิน แม้ท่านก็จงไถหว่านแล้วบริโภคเถิด” พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า พระองค์ก็ทรงไถหว่านแล้ว จึงบริโภคเหมือนกัน เมื่อพราหมณ์ไม่เข้าใจและแต่งคาถาทูลถามกลับมา พระองค์ก็ตรัสตอบเป็นคำร้อยกรองชี้แจงการไถหว่านของพระองค์ที่มีผลเป็นอมตะ พราหมณ์เห็นชอบด้วยเกิดความเลื่อมใส จึงนำเอาอาหารเข้ามาถวาย พระพุทธเจ้าไม่ทรงรับโดยตรัสว่า ไม่ควรบริโภคโภชนะที่ขบกล่อมได้มา^๑ ที่มาอันชอบธรรมและบริสุทธิ์แท้จริงของปัจจัยเครื่องยังชีพสำหรับพระภิกษุก็คือ การที่ชาวบ้านมองเห็นคุณค่าของธรรม และเห็นความจำเป็นที่จะต้องช่วยให้บุคคลผู้ทำหน้าที่ผดุงธรรม มีชีวิตอยู่และทำหน้าที่นั้นต่อไป จึงเมื่อรู้ความต้องการอาหารของสมณะเหล่านั้น อันแสดงออกด้วยการเที่ยวบิณฑบาตโดยสงบแล้ว ก็นำอาหารไปมอบให้ด้วยความสมัครใจของตนเอง โดยที่ผู้ให้หรือผู้ถวายนั้นได้รับผล คือการชำระจิตใจของตนให้ผ่องใสและชักนำจิตของตนให้เป็นไปในทางสูงขึ้น ด้วยการที่ตระหนักว่าตนได้ทำสิ่งที่ดีงาม ช่วยสนับสนุนผู้บำเพ็ญธรรม และมีส่วนร่วมในการผดุงธรรม เรียกสั้น ๆ ว่า ทำบุญหรือได้บุญ ฝ่ายภิกษุผู้รับปัจจัยทานนั้นก็ถูกกำกับด้วยหลักความ

๑. พ.สุ. ๒๕/๒๙๗/๓๔๐

ประพุดติเกี่ยวกับปัจจัย ๔ อีกว่า พึงเป็นผู้มักน้อยสันโดษ รู้จัก
ประมาณในการรับปัจจัยสี่เหล่านั้น อันตรงข้ามกับด้านการปฏิบัติ
หน้าที่ เช่น การสั่งสอนแนะนำแสดงธรรม ซึ่งพึงกระทำให้มาก
เท่าที่จะทำได้ โดยมุ่งแต่ประโยชน์สุขของผู้รับคำสอนฝ่ายเดียว
โดยนัยนี้ หลักการกินให้น้อยที่สุด โดยทำงานให้มากที่สุด จึง
เป็นไปได้สำหรับสมณะ โดยที่แรงงานในการทำหน้าที่กับอาชีวะ
ตั้งอยู่คนละฐาน อย่างไม่มีจุดบรรจบที่จะให้มีการยกเอาปริมาณ
แรงงานขึ้นเปรียบเทียบ เพื่อเรียกร้องสิทธิในด้านอาชีวะได้เลย
และเมื่อสมณะยังปฏิบัติอยู่ในหลักการนี้ ระบบของสังคมก็ไม่อาจ
ครอบงำสมณะได้เช่นกัน หลักการเท่าที่กล่าวมานี้ทั้งหมด มีความ
มุ่งหมายที่สำคัญคือ การมีชีวิตแบบหนึ่งที่เป็นอิสระจากระบบ
ทั้งหลายของสังคม หรือมีชุมชนอิสระชุมชนหนึ่งไว้ทำหน้าที่ด้าน
ธรรมที่ต้องการความบริสุทธิ์สิ้นเชิงแก่ชาวโลก

ข. มองในแง่ของธรรม การใช้แรงงานในทางผลิต ไม่ว่าจะ
จะเป็นวัตถุหรือบริการก็ตาม มิเป็นอันมากที่ไม่เป็นไปเพื่อเกื้อกูล
แก่ชีวิตและสังคม นอกจากนี้ที่เป็นไปเพื่อทำลายโดยตรง เช่น ผลิต
อาวุธและยาเสพติดเป็นต้นแล้ว ก็ยังมีจำพวกที่ทำลายธรรมชาติ
แวดล้อมบ้าง ทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ทำลายคุณธรรม
ความดีงามและคุณภาพจิต เป็นต้นบ้าง ตลอดจนแรงงานใน
การป้องกันต่อต้านแก้ไขผลในทางทำลายของการผลิตเหล่านั้น

แรงงานผลิตจำพวกนี้ส่วนมากไม่มีเสียได้จะดีกว่า ความเจริญในการผลิตอย่างนี้ โน้มไปในทางที่ทำให้มนุษย์ต้องทุ้มทุ่นและแรงงานอย่างมากมายถึง 7 ชั้น ในด้านที่จะป้องกันแก้ไขผลในทางทำลายเหล่านั้นที่เกิดจากการกระทำของตนเอง ส่วนแรงงานที่เกื้อกูลแก่ชีวิตและสังคม ไม่จำเป็นต้องเป็นการผลิตในทางเศรษฐกิจ เช่น ชีวิตแบบอย่างทางธรรม ซึ่งส่งเสริมทั้งปัญญาและคุณธรรมของมนุษย์ แม้มองในแง่ผลผลิต บางทีคุณธรรมก็มีค่ามากกว่าแรงงานที่ใช้เพื่อการนั้น เช่น ภิกษุรูปหนึ่งปฏิบัติธรรมอยู่ในป่า โดยมีได้ใช้แรงงานเพื่อการรักษาป่าเลย แต่เจ้าหน้าที่รักษาป่าอาจบอกว่าท่านช่วยสงวนป่าไว้อย่างได้ผลดีกว่าพวกเขา ซึ่งใช้แรงงานเพื่อการนั้นโดยเฉพาะรวมกันหลาย ๆ คน

ถ้าจะมุ่งถึงประโยชน์สุขของมนุษยชาติอย่างแท้จริงแล้ว การมองดูแต่คุณค่าของการผลิตและการบริโภคเท่านั้นหาเพียงพอไม่ จะต้องมองดูคุณค่าของการไม่ผลิตและไม่บริโภคด้วย เมื่อมองในแง่ธรรม บุคคลผู้หนึ่งแม้มิได้ผลิตอะไรในแง่ของเศรษฐกิจ แต่ถ้าเขาบริโภคทรัพยากรของโลกให้สิ้นเปลืองไปน้อยที่สุด และมีชีวิตที่เกื้อกูลแก่สภาพแวดล้อมตามสมควร ก็ยังดีกว่าบุคคลอีกผู้หนึ่งซึ่งทำงานผลิตสิ่งที่เป็นอันตรายแก่ชีวิตและสังคมเป็นอันมาก พร้อมทั้งบริโภคทรัพยากรของโลกสิ้นเปลืองไปอย่างมากมาย แต่ดูเหมือนว่าลัทธิเศรษฐกิจทั้งหลายจะยกย่องบุคคลหลัง

ที่ผลิตและบริโภคมาก (ทำลายมาก) ยิ่งกว่าบุคคลแรกที่ผลิต และบริโภคน้อย (ทำลายน้อย) เป็นการยุติธรรมหรือไม่ที่จะกล่าวถึงหน้าที่ในการผลิตของคน โดยไม่พิจารณาถึงด้านบริโภคว่าเขาทำความสิ้นเปลืองแก่ทรัพยากรมากหรือน้อยเพียงใด และการมุ่งเน้นหน้าที่ในการผลิตนั้น เป็นการถือกุศลแก่ชีวิตและสังคม แท้จริงหรือไม่ การที่เศรษฐศาสตร์สนใจเฉพาะแต่สิ่งที่คำนวณนับกำหนดเป็นตัวเลขได้และปริมาณที่เพิ่มพูนทางวัตถุ ด้วยถือตนว่าเป็นจำพวกวิทยาศาสตร์นั้น ก็จะต้องให้เศรษฐศาสตร์และลัทธิเศรษฐกิจทั้งหลายเท่าที่มีอยู่ยอมรับด้วยถึงความคับแคบไม่เพียงพอและความไม่สมบูรณ์ของตน ในการที่จะแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของมนุษย์ ซึ่งเป็นสัตว์ที่เหนือศาสตร์ การยอมรับความจริงเช่นนี้แหละ จะเป็นความดีงามและความสมบูรณ์แห่งประโยชน์ของเศรษฐศาสตร์และลัทธิเศรษฐกิจเหล่านั้นเอง

๔. ดังได้กล่าวแล้ว ทางธรรมไม่สู้สนใจในแง่ที่ว่าใครจะมีทรัพย์มากน้อยเท่าใด คือไม่ถือเอาการมีทรัพย์มากหรือน้อยเป็นเกณฑ์วัดความชั่วหรือดี และถือการมีทรัพย์เป็นเพียงวิถีไปสู่จุดหมายอื่น มิใช่เป็นจุดหมายในตัว การที่จะสนับสนุนความมั่งคั่งหรือไม่จึงอยู่ที่การปฏิบัติเพื่อจุดหมาย ดังนั้น จุดที่ธรรมสนใจต่อทรัพย์จึงมีสองตอนคือ วิธีการที่จะได้มาซึ่งทรัพย์ว่าได้

มาอย่างไร และการปฏิบัติต่อทรัพย์ที่มีหรือได้มาแล้วว่าจะใช้มันอย่างไร พุดสั้น ๆ ว่าไม่เน้นการมีทรัพย์แต่เน้นการแสวงหาและใช้จ่ายทรัพย์ การมีทรัพย์หรือได้ทรัพย์มาแล้วเก็บสะสมไว้เฉย ๆ ท่านถือเป็นความชั่วอย่างยิ่งเช่นเดียวกับการแสวงหาทรัพย์ในทางที่ผิด และใช้ทรัพย์ในทางที่เกิดโทษ โดยนัยนี้ความชั่วร้ายที่เกี่ยวกับทรัพย์สมบัติในขั้นต้นจึงมี ๓ อย่างคือ การแสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม การครอบครองทรัพย์ไว้โดยไม่ทำให้เกิดประโยชน์ และการใช้จ่ายทรัพย์ในทางที่เป็นโทษ

อย่างไรก็ดี แม้จะแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม และใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็นประโยชน์แล้ว ก็ยังหาชื่อว่าเป็นการปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ที่ถูกต้องทางธรรมโดยสมบูรณ์ไม่ ทั้งนี้เพราะทางธรรมเน้นคุณค่าทางจิตใจและทางปัญญาด้วย คือการวางใจวางท่าที่ต่อทรัพย์นั้น ว่าจะต้องเป็นไปด้วยนิสสรณปัญญา มีความรู้เท่าทันเข้าใจคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพย์ และขอบเขตแห่งคุณค่าหรือประโยชน์นั้น มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่เป็นทาสแต่เป็นนายของทรัพย์ ให้ทรัพย์มีเพื่อรับใช้มนุษย์ เป็นอุปกรณ์สำหรับทำประโยชน์และสิ่งดีงาม ช่วยผ่อนเบาทุกข์ ทำให้มีความสุข มิใช่กลายเป็นเหตุเพิ่มความทุกข์ ทำให้เสียคุณภาพจิตทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ หรือทำให้มนุษย์ต่อมนุษย์แปลกหน้ากัน ด้วยเหตุนี้ ในการจำแนกผู้ครองเรือนหรือชาว

บ้านเป็น ๑๐ ประเภท พระพุทธเจ้าทรงแสดงผู้ครองเรือนประเภทที่ ๑๐ ว่าเป็นผู้ครองเรือนที่ประเสริฐเลิศสูงสุด จากคุณสมบัติของผู้ครองเรือนอย่างเลิศนั้น จะเห็นหลักการปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ที่ถูกต้องตามหลักธรรม สรุปได้ดังนี้^๑

๑) การหา : แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ไม่ข่มเหง

๒) การใช้ :

ก. เลี้ยงตน (และคนที่เกี่ยวข้องรับผิดชอบ) ให้เป็นสุข

ข. เผื่อแผ่แบ่งปัน

ค. ใช้ทรัพย์ทำสิ่งดีงามเป็นประโยชน์ เป็นบุญ (รวมทั้งใช้เผยแผ่ส่งเสริมธรรม)

๓) คุณค่าทางจิตและปัญญา : ไม่ลุ่มหลงหมกมุ่นมัวเมากินใช้ทรัพย์สมบัติอย่างรู้เท่าทัน เห็นคุณโทษ มีจิตใจเป็นอิสระด้วยนิสสรณปัญญา และอาศัยทรัพย์ได้โอกาสที่จะพัฒนาจิตปัญญายัง ๆ ขึ้นไป

๑. อภ.ทสภ. ๒๔/๙๑/๑๙๔ (เคยอ้าง)

ขอยกพุทธพจน์ที่ตรัสสอนในเรื่องการปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ มาดูเป็นตัวอย่าง

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๓ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก, สามจำพวกไหน? คือ คนตาบอด คนตาเดียว คนสองตา

“บุคคลตาบอดเป็นไหน? บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่มีดวงตาดูชนิดที่จะช่วยให้ได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้เพิ่มพูน กับทั้งไม่มีดวงตาดูชนิดที่จะช่วยให้รู้จักธรรมที่เป็นกุศล เป็นอกุศล...ธรรมมีโทษไม่มีโทษ...ธรรมทราวมธรรมประณีต...ธรรมที่เปรียบได้กับของดำหรือของขาว, นี้เรียกว่าบุคคลตาบอด

“บุคคลตาเดียวเป็นไหน? บุคคลบางคนในโลกนี้ มีดวงตาดูชนิดที่จะช่วยให้ได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้เพิ่มพูน แต่ไม่มีดวงตาดูชนิดที่จะช่วยให้รู้จักธรรมที่เป็นกุศลเป็นอกุศล...ธรรมมีโทษไม่มีโทษ...ธรรมทราวมธรรมประณีต...ธรรมที่เปรียบได้กับของดำหรือของขาว, นี้เรียกว่า บุคคลตาเดียว

“บุคคลสองตาเป็นไหน? บุคคลบางคนในโลกนี้ มีดวงตาดูชนิดที่จะช่วยให้ได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้เพิ่มพูน อีกทั้งมีดวงตาดูชนิดที่จะช่วยให้รู้จักธรรมที่เป็นกุศลเป็นอกุศล...ธรรมมีโทษไม่มีโทษ...ธรรมทราวมธรรมประณีต...ธรรมที่เปรียบได้กับของดำหรือของขาว, นี้เรียกว่า บุคคลสองตา...

“คนตาบอด ตาเสีย มีแต่กาลิเคราะห์ร้ายทั้งสองทาง คือ โภคทรัพย์อย่างที่ว่าก็ไม่มี คุณความดีก็ไม่กระทำ; อีกคนหนึ่ง ที่เรียกว่าตาเดียว เที้ยวแสวงหาแต่ทรัพย์ ถูกธรรมก็เอาผิดธรรมก็

เอา ไม่ว่าจะเป็นการลักขโมย คดโกง หรือโกหกหลอกลวงก็ได้
เขาเป็นคนเสวยกามที่ฉลาดสะสมทรัพย์ แต่จากนี้ ไปนรก คน
ตาเดียวย่อมเดือดร้อน; ส่วนคนที่เรียกว่าสองตา เป็นคนประเสริฐ
ย่อมบันทรัพย์ซึ่งได้มาด้วยความขยันจากกองโภคะที่ได้มาโดย
ชอบธรรม ออกเพื่อแผ่ มีความคิดสูงประเสริฐ มีจิตใจแน่วแน่
ย่อมเข้าถึงสถานดังงามที่ไปแล้วไม่เศร้าโศก: พึงหลีกเลี่ยงคนตาบอด
และคนตาเดียวเสียให้ไกล ควรคบหาแต่คนสองตาผู้ประเสริฐ"^๑

ตัวอย่างคำสอนติเตียนการสั่งสมครอบครองทรัพย์สมบัติไว้
โดยไม่ใช้ให้เป็นประโยชน์ เช่น มีเรื่องว่า คราวหนึ่ง พระเจ้า
ปเสนทิโกศล เสด็จมาเฝ้าพระพุทธเจ้าแต่ยังวัน พระพุทธเจ้าจึงตรัส
ถามว่า พระองค์เสด็จมาจากไหนแต่ยังวัน พระเจ้าปเสนทิโกศล
ก็กราบทูลว่า มีคหบดีที่เป็นเศรษฐีในพระนครหลวงถึงแก่กรรม
พระองค์จึงให้ชนทรัพย์สมบัติที่ไม่มีบุตรรับมรดกเข้าไปไว้ในพระ
ราชวังแล้วเสด็จมาเฝ้าพระพุทธเจ้า พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบ
ทูลถึงจำนวนทรัพย์ที่ขนไปวังว่า เฉพาะเหรียญทองอย่างเดียวมี
ถึง ๘ ล้าน ส่วนเหรียญเงินเป็นต้นไม่ต้องพูดถึง แต่ตัวคหบดี
นั้นเมื่อยังมีชีวิตอยู่ บริโภคอาหารเพียงปลายข้าวกับน้ำส้ม นุ่ง
ห่มผ้าเนื้อหยาบตัดเป็นสามชิ้นเย็บติดกัน ยานพาหนะก็ใช้รถเกา ๆ
กันร่วมทำด้วยใบไม้

พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“เป็นอย่างนี้แหละมหาบพิตร อสัตบุรุษได้โศคะอันโอฬารแล้ว ย่อมไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุขให้เอิบอím ไม่เลี้ยงมารดาบิดา...บุตรภรรยา ...คนรับใช้กรรมกรคนงาน...มิตรสหายผู้ร่วมงาน ให้เป็นสุขให้เอิบอím ไม่ประดิษฐานทักษิณาส่งผลสูงในสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ซึ่งอำนวยการมณดีงาม มีผลเป็นสุข เป็นไปเพื่อสวรรค์, โศคะของเขาที่ได้กินใช้โดยชอบเหล่านั้น ราชาทรงหลายย่อมริบเอาไปเสียบ้าง โจรย่อมลักเสียบ้าง ไฟย่อมไหม้เสียบ้าง น้ำย่อมพัดพาไปเสียบ้าง ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักย่อมเอาไปเสียบ้าง, โศคะเหล่านั้นของเขาซึ่งมิได้กินใช้โดยชอบย่อมหมดสิ้นไปเปล่า ไม่ถึงการบริโภคะ, เปรียบเหมือนสระน้ำในถิ่นอมมนุษย์ ทั้งที่มีน้ำใส เย็น จืดสนิท กระจ่างแจ้ว มีท่าเรียบราบ น้ำรินรมย์ คนจะตักเอาก็ไม่ได้ จะดื่ม จะอาบ จะทำตามปรารถนาก็ไม่ได้...

“ส่วนสัตบุรุษ ได้โศคะอันโอฬารแล้ว ย่อมเลี้ยงตัวให้เป็นสุข ให้เอิบอím เลี้ยงมารดาบิดา...บุตรภรรยา...คนรับใช้กรรมกรคนงาน...มิตรสหายผู้ร่วมงานให้เป็นสุข ให้เอิบอím ย่อมประดิษฐานทักษิณาส่งผลสูงในสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ซึ่งอำนวยการมณดีงาม มีผลเป็นสุข เป็นไปเพื่อสวรรค์, โศคะของเขาที่ได้กินใช้โดยชอบเหล่านั้น ราชาทรงหลายก็ไม่ขโมยเอาไป โจรทั้งหลายก็ลักไม่ได้ ไฟก็มิได้ไหม้ น้ำก็มิได้พัดพาไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักก็เอาไปไม่ได้, โศคะเหล่านั้นของเขา ซึ่งกินใช้โดยชอบ ย่อมถึงการบริโภคะไม่หมดสิ้นไปเปล่า, เปรียบเหมือนสระน้ำไม่ไกลหมู่บ้านหรือนิคม

มีน้ำใส เย็น จืดสนิท กระจ่างแจ้ว มีท่าราบเรียบ นำรื่นรมย์
คนจะตกไปก็ได้ จะดื่มก็ได้ จะอาบก็ได้ จะทำตามปรารถนา
ก็ได้...

“คนชั่วได้ทรัพย์แล้ว ตัวเองก็ไม่กินใช้ ทั้งก็ไม่ให้ (แก่ใคร ๆ)
เหมือนดั่งน้ำอยู่ในถิ่นของอมมนุษย์ จะใช้ดื่มก็ไม่ได้ คนย่อมนอด
ใช้, ส่วนวิญญูชนมีปัญญา ได้โภคแล้ว ย่อมกินใช้ และทำกิจ
(งานของตนและการกุศลช่วยผู้อื่น), เขาเป็นคนเลิศล้ำ ได้เลี้ยง
ดูหมู่ญาติแล้ว ไม่มีใครติเตียนได้ ย่อมเข้าถึงถิ่นสวรรค์”^๑

“มหาบพิตร เหล่าสัตว์ (= สัตว์มนุษย์) จำพวกที่ได้โภคทรัพย์
ยิ่งใหญ่โอฬารแล้ว ไม่มัวเมา ไม่ประมาท ไม่หลงไหลในกาม และ
ทั้งไม่ปฏิบัติผิดร้ายต่อสัตว์ (มนุษย์) ทั้งหลายนั้น มีอยู่ในโลกเพียง
จำนวนน้อย, ส่วนเหล่าสัตว์จำพวกที่ได้โภคทรัพย์ยิ่งใหญ่อฬาร
แล้ว มัวเมา ประมาท หลงไหลในกาม และทั้งปฏิบัติผิดร้ายต่อสัตว์
ทั้งหลายนั้นแหละ มีอยู่ในโลกจำนวนมากมายกว่าโดยแท้”^๒

ท่านเปรียบคนที่เก็บรวบรวมทรัพย์ไว้แล้วไม่ใช้ไม่แบ่งปัน
ว่าเป็นเหมือนนกชนิดหนึ่ง เรียกว่า มัยหก ซึ่งคอยเผ่าตันเล็บที่
มีผลสุกแล้วก็ร้องว่า “มัยหัง มัยหัง” (แปลว่า ของข้า ของข้า)
เมื่อหมู่คนอื่น ๆ พากันบินมาจิกกินผลเล็บแล้วบินไป นกมัยหก

๑. ส.ส. ๑๕/๓๔๖-๔/๑๓๐-๒

๒. ส.ส. ๑๕/๓๔๑/๑๐๖

ก็ได้แต่ร้องเพ้ออยู่นั่นเอง”^๑ ในคัมภีร์ต่างๆ มีเรื่องราวตำหนิติเตียนคนตระหนี่ที่เก็บสะสมทรัพย์ไว้โดยไม่ใช้ ไม่ช่วยใคร โดยเฉพาะการทรمانเปลี่ยนใจเศรษฐกิจที่มีพฤติการณ์เช่นนั้นมากหลายเรื่อง เป็นการแสดงมติของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการครอบครองและกินใช้ทรัพย์เป็นอย่างดี^๒

พระสูตรต่อไปนี้ แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับอาชีวะของคฤหัสถ์ ในด้านการแสวงหาทรัพย์บ้าง การใช้จ่ายทรัพย์บ้าง ความสุขที่พึงได้รับจากอาชีวะอันชอบธรรมบ้าง นำมาลงไว้พอประกอบความเข้าใจเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะ

ก. การแสวงหาและการรักษาทรัพย์

ครั้งหนึ่ง อุชชยพราหมณ์ได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และกราบทูลว่าตนจะไปอยู่ต่างถิ่น จึงขอให้พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขปัจจุบัน และธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขภายหน้า พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า

๑. พุ.ชา. ๒๗/๔๓๑/๒๐๔

๒. ในพระสูตรมีเรื่องยิดทรัพย์เศรษฐกิจ ใน ส.ส. ๑๕/๓๔๐/๑๓๓; เล่าเพิ่มเติมในมัยหกกุณชาดก, ชา.อ. ๕/๔๔; นอกจากนี้ ดู สุธาโภชนชาดก, ชา.อ. ๘/๒๘๔; เรื่องมัจฉริยโกสิยเศรษฐี, ธ.อ. ๓/๓๐; อิลลิสชาดก, ชา.อ. ๒/๑๖๓; เรื่องพิพารปาทกเศรษฐี, ธ.อ. ๕/๑๕

“ดูกรพราหมณ์ ธรรม ๔ ประการนี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในปัจจุบัน กล่าวคือ อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา สมชีวิตา

๑. *อุฏฐานสัมปทา* เป็นไฉน? คือ กุลบุตรหาเลี้ยงชีพด้วยความขยันในการทำงาน ไม่ว่าจะ เป็นกสิกรรม กิติ พาณิชยกรรม กิติ โครักขกรรม กิติ ราชการทหาร กิติ ราชการพลเรือน กิติ ศิลปะ อย่างใดอย่างหนึ่ง กิติ เธอเป็นผู้ขยันชานีชานาญ ไม่เกียจคร้าน ในงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอบสวนตรวจตรา รู้จัก วัธีปฏิบัติในเรื่องนั้น ๆ สามารถทำ สามารถจัดการ, นี้เรียกว่า *อุฏฐานสัมปทา*

๒. *อารักขสัมปทา* เป็นไฉน? คือ กุลบุตรมีโภคทรัพย์ ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สั่งสมไว้ด้วยกำลังแขน อย่าง อาบเหือดต่างน้ำ เป็นของชอบธรรม ได้มาโดยธรรม เธอจัดการ รักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้น โดยพิจารณาว่า ทำอย่างไร พระราชาทั้งหลายจะไม่พึงริบโคคะเหล่านี้ของเราเสีย พวกโจร ไม่พึงลักไปเสีย ไฟไม่พึงไหม้เสีย น้ำไม่พึงพัดพาไปเสีย ทายาท ร้ายจะไม่พึงเอาไปเสีย, นี้เรียกว่า *อารักขสัมปทา*

๓. *กัลยาณมิตตตา* เป็นไฉน? คือ กุลบุตรเข้าอยู่อาศัย ในคามหรือนิคมใดก็ตาม เธอเข้าสนิทสนม สนทนาปราศรัย ถกถ้อย

ปรึกษากับท่านที่เป็นคหบดีบ้าง บุตรคหบดีบ้าง พวกคนหนุ่มที่มีความประพฤติเป็นผู้ใหญ่บ้าง คนสูงอายุที่มีความประพฤติเป็นผู้ใหญ่บ้าง ผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา, เธอศึกษาเยี่ยงอย่างความเพียบพร้อมด้วยศรัทธาของท่านผู้เพียบพร้อมด้วยศรัทธา ศึกษาเยี่ยงอย่างความเพียบพร้อมด้วยศีลของท่านผู้เพียบพร้อมด้วยศีล ศึกษาเยี่ยงอย่างความเพียบพร้อมด้วยจาคะของท่านผู้เพียบพร้อมด้วยจาคะ ศึกษาเยี่ยงอย่างความเพียบพร้อมด้วยปัญญาของท่านผู้เพียบพร้อมด้วยปัญญา, นี้เรียกว่า กัลยาณมิตตตา

๔. *สมชีวิตา* เป็นไฉน? คือ กุสบุตรเลี้ยงชีวิตพอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป ไม่ให้ผิดเคืองเกินไป โดยรู้เข้าใจทางเพิ่มพูนและทางลดถอยแห่งโภคทรัพย์ ว่าทำอย่างนี้รายได้ของเราจึงจะเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจึงจักไม่เหนือรายได้ เปรียบเหมือนคนชั่งตราชั่งหรือลูกมือคนชั่งยกตราชั่งขึ้นแล้ว ย่อมรู้ว่าหย่อนไปเท่านี้ หรือเกินไปเท่านี้... ถ้าหากกุสบุตรนี้มีรายได้น้อย แต่เลี้ยงชีวิตอย่างฟุ้งเฟ้อ ก็จะมีผู้กล่าวว่าเอาได้ว่า กุสบุตรผู้นี้กินใช้ทรัพย์สมบัติเหมือนคนกินมะเดื่อ, ถ้ากุสบุตรนี้มีรายได้มากแต่เลี้ยงชีวิตอย่างผิดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวว่าเอาได้ว่า กุสบุตรผู้นี้คงจะตายอย่างคนอนาถา, แต่เพราะกุสบุตรนี้เลี้ยงชีวิตพอเหมาะ...นี้จึงเรียกว่า *สมชีวิตา*

ดูกรพราหมณ์ โภคะที่เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมมี *อบายมุข* (ช่องทางเสื่อม) ๔ ประการ คือ เป็นนักเลงหญิง เป็น

นักเลงสุรา เป็นนักเลงการพนัน มีมิตรชั่วสหายชั่ว ผักไผ่ในคนชั่ว เปรียบเหมือนอ่างเก็บน้ำแหล่งใหญ่ มีทางไหลเข้า ๔ ทาง มีทางไหลออก ๔ ทาง หากคนปิดทางน้ำเข้าเสีย เปิดแต่ทางน้ำออก อีกทั้งฝนก็ไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อเป็นเช่นนี้อ่างเก็บน้ำใหญ่นั้นเป็นอันหวังได้แต่ความลดน้อยลงอย่างเดียว ไม่มีความเพิ่มขึ้นได้เลย...

ดูกรพราหมณ์ โภคะที่เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมมี *อายมุข* (ช่องทางเพิ่มพูน) ๔ ประการ คือ ไม่เป็นนักเลงหญิง ไม่เป็นนักเลงสุรา ไม่เป็นนักเลงการพนัน มีมิตรดี มีสหายดี ใฝ่ใจในกัลยาณชน เปรียบเหมือนอ่างเก็บน้ำแหล่งใหญ่ มีทางไหลเข้า ๔ ทาง มีทางไหลออก ๔ ทาง หากคนเปิดทางน้ำเข้า ปิดทางน้ำออก และฝนก็ตกถูกต้องตามฤดูกาล เมื่อเป็นเช่นนี้อ่างเก็บน้ำใหญ่นั้น ย่อมเป็นอันหวังได้แต่ความเพิ่มพูนขึ้นอย่างเดียว ไม่มีความลดน้อยลงเลย...ดูกรพราหมณ์ ธรรม ๔ ประการ เหล่านี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขปัจจุบัน แก่ *กุลบุตร*”

จากนั้นตรัสแสดงธรรม ๔ ประการที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข เบื้องหน้า (สัมปรายภักตละ) คือ สัทธาสัมปทา ศีลสัมปทา จากสัมปทา และปัญญาสัมปทา^๑

๑. อภ.อฎฐก.๒๓/๑๔๕/๒๙๔ และมีคล้ายกันใน อภ.อฎฐก.๒๓/๑๔๔/๒๙๙ ; ๑๗๒/๓๓๓ ; ๑๗๓/๓๓๔ ; ธรรมเป็นไปเพื่อสัมปรายภักตละ ๔ ประการ ได้กล่าวไว้แล้วในตอนว่าด้วยโสดาบัน

ข. ความสุขอันชอบธรรมที่คฤหัสถ์ควรมี

หลักต่อไปนี้ เรียกกันง่าย ๆ ว่า ความสุขของคฤหัสถ์ ๔ ประการ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสแก่นาถบิณฑิกคฤหบดีว่า

“ดูกรคหบดี ความสุข ๔ ประการนี้ เป็นสิ่งที่คฤหัสถ์ผู้บริโศก กาม ควรได้ควรถึงอยู่เรื่อย ๆ ตามกาลตามสมัย. ความสุข ๔ ประการนั้นคือ อตฺถิสฺส โภคฺสฺส อนนฺนฺสฺส อนวัชชฺสฺส

๑. **อตฺถิสฺส** (สุขเกิดจากความมีทรัพย์) เป็นไฉน? คือ กุลบุตรมีโภคะอันหามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สะสมขึ้นได้ด้วยกำลังแขน อย่างอาบเหงื่อต่างน้ำ เป็นของชอบธรรม ได้มาโดยธรรม. เธอย่อมได้ความสุข ได้ความโสมนัสว่า เรามีโภคะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สะสมขึ้นได้ด้วยกำลังแขน อย่างอาบเหงื่อต่างน้ำ เป็นของชอบธรรม ได้มาโดยธรรม. นี้เรียกว่า อตฺถิสฺส

๒. **โภคฺสฺส** (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์บริโภค) เป็นไฉน? คือ กุลบุตรกินใช้และทำสิ่งดีงามเป็นบุญทั้งหลาย ด้วยโภคะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร อันสะสมขึ้นมาด้วยกำลังแขน อย่างอาบเหงื่อต่างน้ำ ซึ่งเป็นของชอบธรรม ได้มาโดยธรรม. เธอย่อมได้ความสุข ได้ความโสมนัสว่า ด้วยทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร...ได้มาโดยธรรม เราก็กินใช้และได้ทำสิ่งดีงาม อันเป็นบุญทั้งหลาย. นี้เรียกว่า โภคฺสฺส

๓. **อนณสุข** (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้) เป็นไฉน? คือ กุลบุตรไม่ติดหนี้สินไร ๆ ของใคร ๆ ไม่ว่าน้อยหรือมาก, เธอย่อมได้ความสุข ได้ความโสมนัสว่า เราไม่ติดหนี้สินไร ๆ ของใคร ๆ เลย ไม่ว่าน้อยหรือมาก, นี้เรียกว่า อนณสุข

๔. **อนวัชชสุข** (สุขเกิดจากความประพฤติสุจริตไร้โทษ) เป็นไฉน? คือ อริยสาวกเป็นผู้ประกอบด้วยกายกรรมไม่มีโทษ ประกอบด้วยวจีกรรมไม่มีโทษ ประกอบด้วยมโนกรรมไม่มีโทษ, เธอย่อมได้ความสุข ได้ความโสมนัสว่า เราเป็นผู้ประกอบด้วยกายกรรมไม่มีโทษ ประกอบด้วยวจีกรรมไม่มีโทษ ประกอบด้วยมโนกรรมไม่มีโทษ, นี้เรียกว่า อนวัชชสุข

“เมื่อตระหนักถึงความสุขจากความไม่เป็นหนี้แล้ว คนจะพึงระลึกถึงสุขที่เกิดจากความมีทรัพย์, เมื่อกินใช้ ก็เห็นแจ้งชัดด้วยปัญญาถึงโภคสุข, เมื่อเห็นอย่างแจ้งชัด เขามีปัญญาดี ย่อมเข้าใจทั้งสองส่วนเทียบกันได้ (แลเห็นว่า) ความสุขทั้ง ๓ อย่างข้างต้นนั้นมีค่าไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ ของความสุขที่มีความประพฤติสุจริตไร้โทษ”^๑

ก. การใช้จ่ายทรัพย์

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงเหตุผลในการที่จะมีทรัพย์หรือประโยชน์ที่ควรถือเอาจากทรัพย์สมบัติ แก่อนาถบิณฑิก

๑. อภ.จตุกก. ๒๑/๖๒/๙๐

คฤหบดี โดยตรัสให้เหมาะกับสภาพสังคมสมัยนั้น พึงพิจารณา
จับเอาสารัตถะตามสมควร ดังต่อไปนี้

“ดูกรคหบดี ประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโกศะทั้งหลาย มี
๕ ประการดังนี้. ๕ ประการคือ

๑. ด้วยโกศะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สะสม
ขึ้นมาด้วยกำลังแขน อย่างอาบเหงื่อต่างน้ำ ซึ่งเป็นของชอบธรรม
ได้มาโดยธรรม อริยสาวกย่อมเลี้ยงตัวให้เป็นสุข ให้เอิบอím
เอาใจใส่ดูแลตนให้เป็นสุขโดยชอบ ย่อมเลี้ยงมารดาบิดา...บุตร
ภรรยา คนรับใช้กรรมกรคนงานให้เป็นสุข ให้เอิบอím เอาใจใส่ดูแล
ให้เป็นสุขโดยชอบ. นี่คือนประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโกศะ ข้อที่ ๑

๒. อีกประการหนึ่ง ด้วยโกศะที่หามาได้ด้วยความขยัน
หมั่นเพียร...ได้มาโดยธรรม อริยสาวกย่อมเลี้ยงมิตรสหายและผู้ร่วม
กิจการงานทั้งหลาย ให้เป็นสุข ให้เอิบอím เอาใจใส่ดูแลให้เป็นสุข
โดยชอบ. นี่คือนประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโกศะ ข้อที่ ๒

๓. อีกประการหนึ่ง ด้วยโกศะที่หามาได้ด้วยความขยัน
หมั่นเพียร...ได้มาโดยธรรม อริยสาวกย่อมป้องกันโกศะจากภยัน
ตรายที่จะเกิดแต่ไฟ น้ำ พระราชา โจร หรือทายาทร้าย ทำตน
ให้สวัสดิ. นี่คือนประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโกศะ ข้อที่ ๓

๔. อีกประการหนึ่ง ด้วยโศกะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร...ได้มาโดยธรรม อริยสาวกย่อมกระทำพละ ๕ อย่าง คือ ญาตีพละ (สงเคราะห์ญาติ) อดิถิปละ (ต้อนรับแขก) ปุพพเปตพละ (ทำบุญอุทิศผู้ล่วงลับ) ราชพละ (บำรุงราชการ) เทวตาพละ (ถวายเทวดาหรือบำรุงศาสนา), นี่คือ ประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโศกะ ข้อที่ ๔

๕. อีกประการหนึ่ง ด้วยโศกะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร...ได้มาโดยธรรม อริยสาวกย่อมประดิษฐานทักษิณาอันส่งผลสูง อันอำนวยการมรณังตมามีผลเป็นสุข เป็นไปเพื่อสวรรค์ในสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้เว้นจากความมัวเมาประมาท ตั้งอยู่ในขันติโสรัจจะ ซึ่งฝึกฝนตนเอง ทำตนเองให้สงบ ทำตนเองให้หายร้อนกิเลสได้, นี่คือประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโศกะ ข้อที่ ๕

คหบดี ประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโศกะมี ๕ ประการเหล่านี้แล; ถ้าเมื่ออริยสาวกนั้นถือเอาอยู่ซึ่งประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโศกะ ๕ ประการเหล่านี้ โภคทรัพย์หมดสิ้นไป เขาย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า อันใดเป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโศกะ ประโยชน์เหล่านั้นเราก็ถือเอาแล้ว และโศกะของเราก็หมดสิ้นไป โดยนัยนี้ อริยสาวกนั้นก็ไม่มีความเดือดร้อนใจ; และหากว่าเมื่ออริยสาวกนั้นถือเอาอยู่ซึ่งประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโศกะ ๕ ประการเหล่านี้ โภคทรัพย์เพิ่มพูนขึ้น เขาย่อมมีความคิดว่า อันใดเป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโศกะ ประโยชน์เหล่านั้นเราก็ถือเอาแล้ว และ

โรคะของเราก็เพิ่มพูนยิ่งขึ้น โดยนัยนี้ อริยสาวกนั้นก็ไม่มี
 เดือดร้อนใจ เป็นอันไม่มีความเดือดร้อนใจทั้งสองกรณี^๑

ผู้ครองเรือน เมื่อมีกินมีใช้แล้ว ท่านถือเป็นหลักสำคัญที่จะ
 ต้องให้ปันเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น และถือว่าการปฏิบัติเช่นนั้นเป็นการ
 ดำเนินตามมรรคาแห่งอารยชน ดังภาษิตว่า

“มีน้อย ก็พึงให้ตามน้อย มีปานกลาง ก็พึงให้ปานกลาง
 มีมาก ก็พึงให้ตามมาก การไม่ให้เลย ย่อมไม่สมควร; แนะท่าน
 โกสิยเศรษฐี เราขอกล่าวะท่านว่า จงให้ปันและจงกินใช้, จงขึ้นสู่
 มรรคาแห่งอริยชนเถิด ผู้กินคนเดียวไม่ได้ความสุขดอก”^๒

การฝึกตนในการให้ปันนี้ อาจทำได้โดยตั้งเป็นวัตร คือข้อ
 ปฏิบัติที่ถือพิเศษเป็นประจำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เมื่อมีรายได้
 เท่านี้ จะต้องบริจาคช่วยผู้อื่นในอัตราส่วนเท่านี้ หรือจะบริจาค
 ช่วยกิจการกุศลเดือนละครั้งหรือปีละครั้งเท่านี้ ๆ เป็นต้น บางท่าน
 ถึงกับถือวัตรว่า แม้แต่จะรับประทานข้าวแต่ละมื้อ ถ้ายังไม่ได้
 ให้อะไรใครเลยก็จะยังไม่รับประทาน เช่น ท่านเศรษฐีผู้กลับใจ
 แล้วท่านหนึ่ง ถือเป็นวัตรว่า

“ข้าพเจ้าหากยังมีได้ให้ปัน ก็จะไม่ดื่มแม่แต่น้ำ”^๓

๑. อภ.ปญจก. ๒๒/๔๑/๔๘; มีคล้ายกันใน อภ.จตุกก. ๒๑/๖๑/๘๘

๒. พุ.ชา. ๒๘/๒๕๐/๘๘

๓. พุ.ชา. ๒๘/๒๖๐/๙๐; ๒๗๓/๙๔

ส่วนพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นอยู่ด้วยอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านแบ่งปันให้ ไม่ได้ประกอบศิลปวิทยาเลี้ยงชีพ ก็ไม่มีสิทธิ์เรียกร้องเลือกอาหารหรือปัจจัยยังชีพทั้งหลาย ต้องทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย ง่ายขึ้น สันโดษ ดำเนินตามหลักอริยวงศ์ ๔ ประการคือ

๑. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้, เป็นผู้มืปกติสรรเสริญคุณแห่งความสันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้. ไม่ประกอบบอเนสนา (การแสวงหาในทางที่ผิด) เพราะเห็นแก่จีวร, เมื่อไม่ได้จีวร ก็ไม่กระวนกระวาย, เมื่อได้จีวร ก็ไม่ติด ไม่สยบ ไม่หมกมุ่น ย่อมใช้สอยอย่างรู้ทันเห็นโทษ มีปัญญาสลัดตัวออกได้, และทั้งไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น ด้วยความสันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้นั้น; ภิกษุโดยขยันจัดเจน ไม่เกียจคร้าน มีสัมปชัญญะ มีสติมั่น ในจีวรสันโดษนั้น ภิกษุนี้เรียกว่า เป็นผู้สเถิดในอริยวงศ์อันเป็นของเก่า มีมาแต่ดั้งเดิม

๒. อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ฯลฯ

๓. อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ ฯลฯ

๔. อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีการบำเพ็ญกุศลธรรมเป็นที่
 รื่นรมย์ ชื่นชมยินดีในการบำเพ็ญกุศลธรรม มีการละอกุศลธรรม
 เป็นที่รื่นรมย์ ชื่นชมยินดีในการละอกุศลธรรม ทั้งไม่ยกตน ไม่ข่ม
 ผู้อื่น ด้วยความเป็นผู้มีการบำเพ็ญกุศลธรรมเป็นที่รื่นรมย์ ด้วย
 ความชื่นชมยินดีในการบำเพ็ญกุศลธรรม ด้วยความเป็นผู้มีการละ
 อกุศลธรรมเป็นที่รื่นรมย์ ด้วยความชื่นชมยินดีในการละอกุศลธรรม
 นั้น, ภิกษุโดยขยันจัดเจน ไม่เกียจคร้าน มีสัมปชัญญะ มีสติมั่น
 ในภาวณาและปหานะนั้น ภิกษุนี้เรียกว่า เป็นผู้สถิตในอริยวงศ์
 อันเป็นของเก่า มีมาแต่ดั้งเดิม...”^๑

นอกจากพึงรู้ว่า การมีทรัพย์มิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็น
 เพียงอุปกรณ์สำหรับสนับสนุนการทำความดีงามเพื่อชีวิตตนและผู้อื่น
 แล้ว พึงทราบขอบเขตแห่งคุณค่าของทรัพย์สมบัติ และการที่จะ
 ต้องแสวงสิ่งอื่นที่มีคุณค่าสูงยิ่งขึ้นต่อไปด้วย เช่น

“การงาน วิชา ธรรม ศิล และชีวิตอุดม, สัตว์ทั้งหลาย
 ย่อมบริสุทธ์ด้วยสิ่งที่กล่าวมานี้ หาใช่ด้วยโคตร หรือทรัพย์ไม่”^๒

๑. อ.จ.ต.ก. ๒๑/๒๘/๓๕ (ข้อความที่ละไว้พึงเทียบตามข้อ ๑); มีคล้าย
 กันที่ ที.ปา. ๑๑/๒๓๗/๒๓๖; พ.จ. ๓๐/๖๕๑/๓๔๖

๒. ม.จ. ๑๔/๗๓๘/๔๗๑; ส.ส. ๑๕/๑๔๗/๔๖; ๒๗๕/๗๗; ท่านว่า
 การงาน = สัมมากรรมันตะ, วิชา = สัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะ,
 ธรรม = องค์ธรรมหมวดสมาธิ (การปลุกฝังฝึกปรือคุณธรรมและคุณภาพ
 จิต), ศิล = สัมมาวาจาและสัมมาอาชีวะ, ชีวิตอุดม = อริยมรรคหรือ

“ข้าพเจ้ามองเห็นคนทั้งหลายในโลกที่เป็นผู้มีทรัพย์ ได้ทรัพย์
สินแล้ว ย่อมไม่ให้ปันเพราะความลุ่มหลง โลกทรัพย์ เอาแต่
สั่งสมไว้ และปรารถนาความทั้งหลายยิ่งขึ้นไป

“ราชารุกรานมิชยทั้งแผ่นดิน ครอบครองปฐพีจรดสาคร
ไม่อึดแค่ฝั่งสมุทรข้างนี้ ยังปรารถนาฝั่งสมุทรข้างโน้นอีก ทั้งพระ
ราชาและเหล่ามนุษย์ทั้งหลายอื่นเป็นอันมาก ยังมีทันสิ้นความ
ทะเยอทะยาน ก็เข้าถึงความตาย ทั้งยังพรวงอยู่นั่นเอง ก็พากัน
ละทิ้งร่างกายไป ความอึดด้วยกามทั้งหลายย่อมไม่มีในโลกเลย

“ญาติทั้งหลายพากันสยายผมร่ำให้ถึงผู้นั้น กล่าวรำพันว่า
ไอ้(ที่รัก) ของพวกเรามาจากกลับไปเสียแล้วหนอ แล้วเอาผ้าห่อหุ้มเขา
นำเอาไปขึ้นเชิงตะกอน จัดการเผา เขาถูกสับหรือเอาหลาวทิ่ม
แทงไป ไหม้ไฟหมดไป มีแต่ผ้าผืนเดียวติดตัว ละทิ้งทรัพย์สมบัติไป

“เมื่อจะตาย ญาติ มิตร หรือสหายทั้งหลาย จะเป็นที
ด้านทานไว้ได้ ก็ไม่มี ทรัพย์สินของเขา พวกที่รับมรดกก็ขนเอาไป
ส่วนสัตว์ก็ไปตามกรรม เมื่อตาย ทรัพย์สักหน่อยก็ติดตามไปไม่ได้
บุตร ภรรยา ทรัพย์ และแวนแคว้นก็เช่นกัน คนจะได้อายุยืนเพราะ
ทรัพย์ก็หาไม่ จะกำจัดขราด้วยทรัพย์ได้ก็หาไม่ ปราชญ์ทั้งหลาย
กล่าวชีวิตนี้ว่าน้อยนัก ไม่ยั่งยืน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา

“ทั้งคนมี ทั้งคนจน ต่างก็กระทบผัสสะ ทั้งคนพาล ทั้ง
นักปราชญ์ ก็ถูกกระทบเหมือนกัน แต่คนพาล เพราะความที่อ่อน

ปัญญา ย่อมนอนผวาหวาด ส่วนผู้เป็นปราชญ์ ถึงถูกผัสสะกระทบ ก็หาสะท้านไม่ เพราะฉะนั้น ปัญญานั้นแหละจึงประเสริฐกว่าทรัพย์ ด้วยเป็นเหตุให้บรรลุจุดหมายสูงสุดได้ในโลกนี้”^๑

อุปกรณ์สำคัญของการประกอบสัมมาอาชีวะ ก็คือศิลปวิทยา หรือสิปปะ (วิชาชีพ ฝีมือ ความชัดเจนงาม) ดังนั้น ท่านจึงเตือนให้ชวนชวาศึกษาศิลปวิทยา และให้บิดามารดาถือเป็นหน้าที่ที่จะให้บุตรศึกษาเล่าเรียนแต่ความรู้วิชาชีพ หรือความชำนาญงานอย่างเดียวกันแคบไป ท่านจึงให้มีพหุสัจจะ คือความเป็นผู้ได้ สดับมาก หรือศึกษาเล่าเรียนกว้างขวางประกอบด้วย เพื่อช่วยให้เห็นช่องทางในการประกอบสิปปะกว้างขวางออกไป สามารถบำเพ็ญประโยชน์ช่วยแก้ปัญหาให้แก่เพื่อนมนุษย์ได้ดียิ่งขึ้น และมีความคิดความเข้าใจมองเห็นอะไร ๆ กว้างขวางลึกซึ้ง โดยเฉพาะความรู้ความสดับที่ช่วยให้เกิดสัมมาทิฐิที่เป็นตัวแท้เริ่มแรกของการศึกษา พร้อมนั้นก็ให้ฝึกอบรมระเบียบวินัย เพื่อพร้อมที่จะนำ สิปปะไปใช้ในทางที่สุจริต และมีความประพฤติทั่วไปที่ดีงาม เกื้อกูลแก่ความอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น หรือแก่สังคม กับทั้งฝึกฝน ให้รู้จักพูดรู้จักเจรจาให้เป็นผลดี เป็นการขยายช่องทางดำเนินชีวิต และบำเพ็ญประโยชน์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น หลักการขั้นศีลที่กล่าวนี้ ดำเนินตามพุทธพจน์ว่า

๑. ม.ม. ๑๓/๔๕๑/๔๑๑; ขุ.เถร. ๒๖/๓๘๘/๓๗๗

“พาสู้จะ (ความเป็นผู้ได้สดับมากหรือเล่าเรียนกว้างขวาง ลึกซึ้ง)๑ สิบปะ (วิชาชีพหรือความชัดเจนงาน)๑ วินัยที่ศึกษา ดีแล้วหรือฝึกอบรมเป็นอย่างดีแล้ว๑ วาจาที่กล่าวได้ดี๑ นี่เป็น อุดมมงคล...การทำงานไม่คั่งค้างอากุล นี่ก็เป็นอุดมมงคล...กิจกรรม ที่ไรโทษ นี่ก็เป็นอุดมมงคล”๑

นอกจากนี้ มีบาลีภาษิตเตือนให้ศึกษาศิลปวิทยาอีกมาก เช่น

“คนไม่มีศิลปวิทยา เลี้ยงชีวิตอยู่ได้ยาก”๒ “จงให้บุตรเรียนรู้ วิทยา”๓ “อะไรควรศึกษา ก็พึงศึกษาเถิด”๔ “ชั้นชื่อว่าศิลปวิทยา ไม่ว่าจะอย่างไร ๆ ให้ประโยชน์ได้ทั้งนั้น”๕

“อันความรู้ควรเรียนทุกอย่าง ไม่ว่าจะต่ำว่าสูง หรือปานกลาง ควรรู้ความหมายเข้าใจทั้งหมด แต่ไม่จำเป็นต้องใช้ทุกอย่าง วันหนึ่ง จะถึงเวลาที่ความรู้นั้นนำมาซึ่งประโยชน์”๖

๑. พ.ย. ๒๕/๕/๓; พ.สุ. ๒๕/๓๑๗/๓๗๖ (การทำงานหรือกิจกรรมที่ ไรโทษ คือกิจกรรมที่ดีงาม ไม่ก่อให้เกิดความเสียหาย โดยเฉพาะ การบำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ เช่น ช่วยรับใช้ บริการ สร้างสวน ปลุกป่า สร้างสะพาน สมาทานอุโบสถ. ดู พุททก.อ. ๑๕๖)

๒. พ.ชา. ๒๗/๑๖๕๑/๓๓๐

๓. พ.ชา. ๒๗/๒๑๔๑/๔๓๔

๔. พ.ชา. ๒๗/๑๐๘/๓๕

๕. พ.ชา. ๒๗/๑๐๗/๓๕

๖. พ.ชา. ๒๗/๘๑๗/๑๘๔

ฯลฯ

มีข้อที่ขอย้ำแทรกเข้ามาเกี่ยวกับอุดมมงคลระดับนี้ว่า พาทุ-
 สัจจะ ความซื่อของเชิงวิชาการ ควรมาพร้อมด้วย สิปปะ ความ
 ซำนาญในเชิงปฏิบัติ คือ ดีทั้งวิชาและฝีมือ ถ้าทั้งสองอย่างนี้
 มาเข้าคู่กันครบ ก็หวังได้ซึ่งความเป็นเลิศแห่งงาน ยิ่งถ้าเป็นคน
 มีวินัยที่ได้ฝึกมาอย่างดี และเป็นคนที่พูดเก่งคือรู้จักพูดจาให้ได้ผล
 สามารถทำให้คนอื่นเข้าใจหรือเห็นตามได้ดี ชวนให้เกิดความ
 ร่วมมือและสามัคคี ก็ยิ่งหวังได้ว่า กิจการจะประสบความสำเร็จ
 ครั้นสำคัญเข้าด้วยการปฏิบัติงานที่เรียบร้อยฉับไวไม่คั่งค้างอากุล
 และเสริมด้วยการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ ก็ยิ่งเป็นเครื่องประกัน
 ถึงความสำเร็จบริบูรณ์แห่งชีวิตด้านการงาน แต่เพื่อป้องกันมิให้
 มีช่องว่างที่บุคคลนั้นจะมัวหลงเพลิดเพลินแต่วิทยาและการงาน
 จนลืมหน้าที่ต่อบุคคลใกล้ชิดชดภายในความรับผิดชอบที่บ้าน ท่านจึง
 แทรกมงคลอีกสองอย่างเข้ามาในช่องว่างแรกที่เว้นไว้ คือ การ
 บำรุงมารดา บิดา และการสงเคราะห์บุตรภรรยา ครั้นภาระด้าน
 ส่วนตัวครบครันแล้ว ท่านจะให้บุคคลผู้เป็นอริยสาวกนั้น คำนึง
 ถึงความรับผิดชอบที่ตนจะพึงเกื้อกูลแก่คนอื่นขยายกว้างออกไป
 ตลอดถึงเพื่อนมนุษย์ทั้งหมด ให้ชีวิตของตนก้าวหน้าไปในความ
 ดิงาม และได้ชื่อว่ามีส่วนร่วมในการผดุงธรรมของมนุษยชาติ
 ท่านจึงเสริมมงคลอีกสามอย่างเข้ามาในช่องว่างหลัง คือ ญาติ

สังคหะ การสงเคราะห์ญาติ^๑ ทาน การให้ปัน และธรรมจริยา การประพฤติธรรม เมื่อประพฤติตนได้เพียงนี้ ก็นับว่าเพียงพอ สำหรับจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ครองชีวิตที่ดีงามในโลก

เรื่องอาชีวะนี้ เห็นควรพูดสรุปไว้อีก แม้จะต้องกล่าวความ ข้ำซ้อนกับข้างต้นว่า พระพุทธศาสนายอมรับและยืนยันถึงความ จำเป็นทางวัตถุ โดยเฉพาะปัจจัย ๔ เช่น พุทธพจน์ที่ตรัสบ่อย ๆ ว่า “สพฺเพ สตฺตา อาหารภูจฺจติกา”^๒ สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วย อาหาร เป็นต้น แต่ความจำเป็นแท้จริงนั้นอยู่ภายในขอบเขตเท่าที่ พอดีจะช่วยให้ชีวิตด้านกายดำรงอยู่ในภาวะดีงามที่ควรเป็นปกติ ของมัน คือปลอดภัยไม่บกพร่อง ปราศจากโทษของความขาดและ ความเกิน ไร้โรคไร้ภัยอันตราย และเป็นไปได้สบาย คือ เกื้อกูล แก่การทำกิจและการบำเพ็ญความดีงามด้านจิตและปัญญาที่สูง ขึ้นไป คุณค่าและความสำคัญของวัตถุนี้ ยังมีสื่อนยึดหยุ่นโดย สัมพันธ์กับเงื่อนไขทางสังคมและองค์ประกอบภายในบุคคล คือ

๑. ของเดิมเรียงญาติสังคหะไว้เป็นข้อท้าย แต่เป็นลำดับในคาถาซึ่งไม่ควร ถือเคร่งครัดนัก ในที่นี้จึงนำมาจัดเข้าลำดับให้ใกล้กับสงเคราะห์บุตร ภรรยา; อนึ่ง คำว่าญาติ อรรถกถาของพระสูตรนี้ตีความจำกัดมาก ยุทฺถก.อ. ๑๕๕ : สุตต.อ. ๒/๑๐๘) แต่ในคัมภีร์เนตติวิภาวินี (ฉบับ พม่า หน้า ๑๘๕ อักษรไทยยังไม่พิมพ์) แก่คำญาติในเนตติ. ๗๘ ว่ารวมถึงมิตรสหายและคนที่เกี่ยวข้องด้วย.

๒. ที.ปา. ๑๑/๒๒๖/๒๒๖ : ๓๗๕/๒๘๙ : ส.ม. ๑๙/๓๕๗/๙๔ : อญ.ทสก. ๒๔/๒๘/๕๙ : ขุ.ปฎิ. ๓๑/๒/๖ : ๒๗๕/๑๗๕

ปัญญาที่รู้เข้าใจเท่าทันคุณโทษและขอบเขตความสำคัญของวัตถุและความสามารถประสปีติสุขที่ประณีตกว่าการเสพเสวยอามิสสุขด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนาจึงไม่สนใจที่จะกะเกณฑ์ว่าคนเราจะต้องมีวัตถุเท่ากัน เพราะเกณฑ์นั้นไม่ใช่เครื่องวัดว่าจะทำให้ทุกคนเป็นสุขและมีชีวิตที่ดั่งงามได้ แต่สนใจเกณฑ์อย่างต่ำที่ว่า ทุกคนควรมีปัจจัย ๔ เพียงพอที่จะมีชีวิตรอดได้ด้วยดี พ้นจากนั้นแล้ว พุทธศาสนายอมให้มีวัตถุเสพเสวยตามความพร้อมและพัฒนาการทางจิตปัญญา ภายในขอบเขตเท่าที่จะไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ข้อนี้หมายความว่า ในการที่จะมีชีวิตเป็นสุข บุคคลที่มีพัฒนาการทางจิตปัญญาต่ำ ย่อมต้องการวัตถุเสพเสวยหรือมีชีวิตที่ขึ้นต่อความพรั่งพร้อมปรนเปรอทางวัตถุมากกว่าบุคคลที่มีพัฒนาการทางจิตปัญญาสูงกว่า ส่วนความตกต่ำแห่งจิตปัญญาที่เลยจากขอบเขตที่ยอมรับได้ออกไป ก็คือความต้องการที่กลายเป็นความหลงใหลมัวเมาเอาแต่หาสิ่งปรนเปรอตน หมกมุ่นเสพติดกามจนลึมนึกถึงภาวะที่ความพรั่งพร้อมทางวัตถุเป็นพื้นฐานเพื่อสิ่งดั่งงามที่สูงขึ้นไป และสามารถทำการบีบคั้นเบียดเบียนผู้อื่นได้ทันที เพื่อเห็นแก่ตน เลยจากนี้ออกไปอีกทางหนึ่งในทิศตรงข้าม ได้แก่ ความยึดติดถือมั่นตกเป็นทาสของทรัพย์สมบัติเป็นต้นที่แสวงหามาได้ เกิดความหวงแหนกังวลจนไม่ยอมใช้ ไม่จ่ายทำประโยชน์ เป็นการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ซึ่งนับเป็นความ

ชั่วร้ายอีกรูปแบบหนึ่ง และเลยเถิดออกไปอีกเช่นเดียวกัน ก็คือ ความผิดหวังเบื้องหน้ายามวัตถุจนกลายเป็นเกลียดชัง ตั้งตัว เป็นปฏิปักษ์กับโลกามิสทั้งหลาย แล้วหันมาจงใจบีบคั้นชีวิตของตนเอง เป็นอยู่อย่างบีบรัดเข้มงวดวุ่นวายหรือหมกมุ่นอยู่กับวิธีการ ต่าง ๆ ที่จะจำขังพรากตัวบีบคั้นตนให้พ้นจากอำนาจของวัตถุ ดูเผิน ๆ บางทีวิธีการนี้คล้ายกับความเป็นอยู่อย่างอาศัยวัตถุแต่น้อย แต่ผิดพลาดที่ถือเอาการปฏิบัติเช่นนี้เป็นตัววิธีที่จะทำให้หลุดพ้น หรือมุ่งบีบคั้นกรรมส่วนตัว โดยมีใช้ทำด้วยปัญญารู้เท่าทันที่มุ่ง ความเป็นอิสระ ซึ่งอาศัยวัตถุเพียงเท่าที่จำเป็น เพื่อเปิดโอกาส ให้โล่งกว้างสำหรับชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาและบำเพ็ญกิจด้วย กรุณา

การที่จะมีชีวิตเป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อวัตถุเกินจำเป็น ก็คือการ ไม่สยบ ไม่หมกมุ่น ไม่หลงไหลมัวเมา ซึ่งอาศัยความรู้เท่าทัน เห็นโทษหรือข้อบกพร่องของวัตถุที่เรียกว่า *อาทินวทัสสาวิ* และมี ปัญญาทำตัวให้เป็นอิสระได้ ที่เรียกว่า *นิสสรณปัญญา* ผู้มีปัญญา ย่อมรู้เท่าทันเห็นโทษของวัตถุ เช่น ทรัพย์สินเงินทอง และสิ่ง ปรนเปรอทั้งหลายในลักษณะต่าง ๆ เช่นว่า มันอาจทำให้เราหลง ติดเป็นทาสของมันได้ ทำให้สุขทุกข์ของเราต้องฝากอยู่กับมัน ทั้งหมด มันไม่อาจให้คุณค่าที่สูงขึ้นไปทางจิตปัญญา แม้แต่เพียง ความสงบใจ และเมื่อหลงติดแล้ว มันกลับเป็นตัวขัดขวางการ

ประสบคุณค่าเช่นนั้นด้วยซ้ำ และที่สำคัญยิ่งก็คือ โดยธรรมชาติของมันเป็นสิ่งเหล่านี้ขาดความสมบูรณ์ในตัวที่จะสนองความต้องการของเราได้อย่างเต็มอัมบริบูรณ์แท้จริง เพราะมันมีสถานะเป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน แปรปรวนไปได้ ไม่มีใครสามารถเป็นเจ้าของครอบครองได้จริง ไม่อยู่ในอำนาจบังคับของเราจริง จะต้องสูญสลายพراกกันไปในที่สุด การครอบครองสิ่งเหล่านี้อย่างโง่เขลา ย่อมเป็นการทำตนเองที่ไม่มีทุกข์ ให้ต้องทุกข์ต้องเศร้า เมื่อเราเกิดมันก็ไม่ได้เกิดมากับเรา เมื่อเราตายมันก็ไม่ตามเราไป การที่ได้แสวงหาและมีมันไว้ ก็เพื่อใช้แก้ปัญหาบรรเทาความทุกข์ ไม่ใช่เอามาเพิ่มทุกข์แก่ตัว การมีทรัพย์สั่งสมไว้ไม่ใช่ประโยชน์ เป็นสิ่งหาสาระอันใดมิได้ ยิ่งยึดติดเป็นทาสของมันก็ยิ่งเป็นความชั่วร้ายซ้ำหนัก เมื่อรู้เข้าใจอย่างนี้แล้ว ก็กินใช้โดยเอาประโยชน์หรือคุณค่าที่แท้ของมันต่อชีวิต ใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและแก่เพื่อนมนุษย์ บำเพ็ญสังคหวัตถุทั้งสี่ แบ่งปันกันไปบ้าง ช่วยสร้างเสริมสภาพสังคมชนิดที่ปิดกั้นการทำความชั่ว เอื้ออำนวยแก่การทำความดีเกื้อกูลแก่การพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญาโดยวิธีต่าง ๆ บ้าง ร่วมกันส่งเสริมกิจกรรมที่ดีงามและสนับสนุนคนที่ผดุงธรรมจรรโลงคุณภาพของมนุษย์บ้าง เป็นต้น ไม่ใช่การรวยเพื่อรวยยิ่ง ๆ ขึ้น หรือรวยยิ่งขึ้นเพื่อเสพเพื่อปรนเปรอตัวได้มากขึ้น คุฤหัสถ์ที่ยันทำการงานหาเลี้ยงชีวิตและได้ทรัพย์มาโดยสุจริต

กินใช้ทรัพย์อย่างเผื่อแผ่ รับผิดชอบต่อชีวิตผู้อื่น และใช้ทรัพย์
ทำประโยชน์ เป็นบุคคลที่ได้รับความยกย่องอย่างสูงในพุทธศาสนา
ถือว่าเป็นผู้มีชัยทั้งโลกนี้และโลกหน้า^๑ ยังมีปัญญาพอที่จะทำตน
ให้รอดพ้นเป็นอิสระได้ ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์สมบัติและโลกามิส
อื่นๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในชีวิตของตน ไม่ทำให้การได้สิ่งเหล่านั้น
มากลายเป็นเพียงการได้ทุกข์มาทับถมตัว สามารถเป็นอยู่ด้วย
จิตใจเบิกบานผ่องใส โลกธรรมฉาบไม่ติด โลกามิสถูกไม่เบียน
มีทุกข์เบาบาง และถอนตัวออกจากทุกข์ที่เกิดขึ้นแต่ละคราวได้
ฉับไว ก็ยิ่งนับว่าเป็นบุคคลผู้ประเสริฐ ท่านเหล่านี้ ถึงจะเป็น
อริยบุคคลชั้นโสดาบันหรือแม้อานาคามี ก็เป็นผู้ประกอบกิจการ
งานด้วยความเอาใจใส่รับผิดชอบ ไม่ปรากฏว่าท่านสนับสนุนให้
คุณหัสถ์มีชีวิตไปวันๆ ไม่เอาใจใส่ความเป็นอยู่ ทอดทิ้งความ
รับผิดชอบต่าง ๆ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการดำเนินชีวิตด้วยความ
ยึดมั่นในความไม่ยึดมั่น

ส่วนสงฆ์เป็นชุมชนตัวอย่างของชีวิตที่พึ่งอาศัยวัดถุญน้อยที่สุด
ทั้งนี้เกี่ยวพันกับเงื่อนไขทางสังคมเพื่อฝึกฝนให้พระภิกษุสามารถ
มีชีวิตเช่นนั้น อย่างหนึ่ง เพื่อให้พระภิกษุอุทิศเวลาและแรงงาน
ไปในด้านกิจเกี่ยวกับธรรมได้เต็มที่ไม่มัวห่วงกังวลกับการแสวงหา
วัตถุ อย่างหนึ่ง เพื่อทำตัวให้ชาวบ้านเลี้ยงง่ายในฐานะที่เป็นผู้

๑. เช่น ที.ปา. ๑๑/๑๗๔/๑๔๕

อาศัยการบำรุงของชาวบ้าน ไม่ประกอบอาชีพด้วยตนเอง อย่างหนึ่ง และเพื่อดำรงภาวะความเป็นชุมชนอิสระที่พ้นจากอำนาจครอบงำแห่งระบบการทางสังคมได้มากที่สุด โดยที่การใช้แรงงานไม่เป็นไปเพื่อผลตอบแทนในทางอาชีวะ อย่างหนึ่ง พระภิกษุทุกรูป ไม่ว่าจะเป็นพระอรหันต์หรือปุถุชน ก็ดำรงชีวิตตามหลักการอาศัยวัตถุให้น้อย อยู่เพื่อธรรมให้มาก อย่างเดียวกัน ไม่ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวังให้คฤหัสถ์เป็นอยู่อย่างพระ และก็ไม่มีปรากฏว่าจะทรงมุ่งหวังให้คนมาบวชเป็นพระกันไปทั้งหมด สารัตถะของหลักการนี้ น่าจะได้แก่ การให้มีชุมชนอิสระซ่อนอยู่ในสังคมใหญ่ เพื่อเป็นแรงดลทางธรรม หล่อเลี้ยงธรรมแก่สังคม และเป็นแหล่งอำนวยความสะดวกพ้นจากปัจจัยครอบงำของสังคมในเวลานั้นๆ แก่ผู้ต้องการและพร้อมที่จะพ้นออกไป ชุมชนนี้มีทั้งชุมชนรูปแบบและชุมชนนามธรรม ชุมชนอิสระโดยรูปแบบ ได้แก่ ภิกษุสงฆ์หรือที่บางที่เรียกว่าสมมติสงฆ์ อันแทรกซ้อนและลอยตัวอยู่ท่ามกลางสังคมใหญ่ของคฤหัสถ์ ชุมชนอิสระโดยนามธรรม ได้แก่ สาวกสงฆ์หรือที่บางที่เรียกว่าอริยสงฆ์ อันประกอบด้วยอริยชน ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ที่แทรกซ้อนและลอยตัวอยู่ท่ามกลางสังคมใหญ่ของมวลปุถุชน สารัตถะนี้เท่ากับบอกว่าสังคมอุดมคติมิใช่สังคมที่มนุษย์ทั้งหลายเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกัน และสังคมเช่นนั้นเป็นไปได้ แต่สังคมอุดมคติเป็นสังคมที่มนุษย์

ผู้มีพัฒนาการทางจิตปัญญาแม้จะแตกต่างกันแต่ก็กำลังก้าวหน้าไปสู่จุดหมายเดียวกัน และแม้จะแตกต่างกันแต่ก็อยู่อย่างกลมกลืนกัน กับทั้งเป็นสังคมที่มนุษย์มีทางเลือกออกไปอย่างดิงามโนเมื่อไม่ต้องการอยู่ในสังคมใหญ่นั้น (แม้แต่ในยุคพระศรีอาริย์ที่ว่าคนเหมือนกันทุกอย่าง ก็ยังมีภิกษุสงฆ์เป็นชุมชนอิสระโดยรูปแบบเช่นเดียวกัน)

ศิลปะสำหรับพระภิกษุสงฆ์นั้น พระอรรถกถาจารย์ประมวลเข้าและจัดเป็นประเภทได้ ๔ อย่าง เรียกว่า *ปาริสุทธิศิลป์* (ศิลปะเครื่องให้บริสุทธิ์ หรือความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศิลปะ) ๔ ประการคือ^๑

๑. *ปาฏิโมกขสังวรศิลป์* ศิลปะคือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นข้อห้าม ทำตามข้ออนุญาตประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย ท่านว่า ศิลปะข้อนี้รักษาสำเร็จด้วยศรัทธา

๒. *อินทริยสังวรศิลป์* ศิลปะคือความสำรวมอินทริย์ ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรม เช่นความชอบ ชัง ติดใจ หรือขัดใจครอบงำเมื่อ

๑. วิสุทธิ. ๑/๑๙-๕๖; สงคห. ๕๕: พึงสังเกตว่า อินทริยสังวรนั้น ในบาลี(พระไตรปิฎก) ท่านจัดเข้าในหมวดสมาธิ เช่น ที.สี. ๙/๓๒๑/๒๕๕ (เคยอ้าง)

รับรู้อารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องสิ่งกระทบ และใจรู้คิดเรื่องราวต่าง ๆ ท่านว่าศีลข้อนี้สำเร็จด้วยสติ

๓. *อาชีวปาริสุทธิศีล* ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ ได้แก่ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบธรรม บริสุทธ์ ไม่ประกอบการแสวงหาในทางที่ผิด เช่น ไม่พูดอวดอุตริมนุชยธรรมคือ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ มรรค ผล นิพพาน ที่ไม่มีจริงในตน และไม่ออกปากขออาหารเพื่อตนเองบริโภคนิโคโดยมิได้เจ็บไข้ เป็นต้น ไม่กระทำกุหนาคือการหลอกลวง เช่น บั่นแต่งท่าทางหน้าตาเคร่งครัดให้เขาเลื่อมใสถวายปัจจัยสี่ ไม่กระทำลปนา คือประจบเขากิน ไม่กระทำนิมิตคือเล่นนัยต่าง ๆ ให้เขาถวายปัจจัย ไม่กระทำนิปเปสิกตา คือขู่เข็ญกลั่นแกล้งเพื่อให้เขายอมถวายปัจจัย และไม่เอาลาภต่อลาภ เช่น ให้อของน้อยแก่เขาไป เขาจะได้ถวายมากตอบมาเป็นต้น ท่านว่าศีลข้อนี้สำเร็จด้วยวิริยะ

๔. *ปัจจัยสันนิสิตศีล* ศีลที่เกี่ยวกับปัจจัยสี่ ได้แก่ ปัจจัยปัจจเวกชน คือใช้สอยปัจจัยสี่ด้วยพิจารณาให้เป็นไปตามความหมาย และประโยชน์หรือคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งนั้น ๆ ไม่บริโภคนิโคด้วยตัณหา เช่น ฉันทอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้สุขภาพดี

มีชีวิตผาสุกทำกิจได้สบาย มิใช่เพื่อปรนเปรอหรือสนุกสนานมัวเมา
ท่านว่าศีลข้อนี้สำเร็จด้วยปัญญา

ย้อนกลับไปพูดถึงคฤหัสถ์ เห็นควรสรุปเรื่องนี้ด้วยการกล่าว
ถึงข้อปฏิบัติบางอย่างที่ควรเน้นเป็นพิเศษเกี่ยวกับโภคะทรัพย์ ดังนี้

ก. ในแง่บุคคล ควรดำเนินตามพุทธปฏิปทาที่นิยมยกย่อง
คนมั่งมีทรัพย์ เฉพาะแต่ผู้ที่ร่ำรวยขึ้นมาด้วยความขยันหมั่นเพียร
โดยทางสุจริตชอบธรรม และใช้ทรัพย์นั้นทำสิ่งที่ดีงาม บำเพ็ญ
ประโยชน์ คือ ยกย่องความเป็นคนดีมีประโยชน์เหนือความมั่งมีทรัพย์
โดยเฉพาะจะต้องฝึกสอนอบรมอนุชน (คนรุ่นใหม่) ให้มีค่านิยม
ที่จะเห็นเป็นความดีงามความสามารถอันน่าภาคภูมิใจ ต่อเมื่อ
ได้สร้างสมโภคะทรัพย์นั้นด้วยความเพียรโดยสุจริต และมีความ
ตั้งใจมุ่งหมายที่จะใช้ทรัพย์นั้นทำสิ่งที่ดีงาม บำเพ็ญประโยชน์

การนิยมยกย่องคนเพียงเมื่อเห็นเขาเป็นคนมั่งมี โดยคิดว่า
เขาเป็นคนมีบุญได้ทำกรรมดีไว้ในปางก่อน (ชาติก่อน) ไม่มองดู
การสร้างเหตุแห่งความมั่งมีของเขาในชาติปัจจุบัน นับว่าเป็นการ
ปฏิบัติผิดจากแนวทางของพระพุทธศาสนาทั้งสองด้าน คือ ทั้ง
เป็นการไม่ดำเนินตามแบบอย่างของพระพุทธเจ้าดังที่กล่าวข้างต้น
และทั้งเป็นการไม่ใช้ปัญญาสืบสาวเหตุปัจจัยให้ตลอดสาย โดย

เฉพาะเหตุปัจจัยในชาติปัจจุบัน เป็นส่วนที่สัมพันธ์โดยตรงใกล้ชิดกว่า จึงต้องพิจารณาและให้ความสำคัญมากกว่า ส่วนกรรมปางก่อนจะช่วยได้ก็เพียงเป็นพื้นฐานเดิมที่สนับสนุน เช่น ร่างกาย ความถนัด เขาวนไหวไหวพริบ และจริตนิสัยบางอย่างที่เกื้อกูลแก่การนั้น หากจะมองกรรมปางก่อนเป็นเหตุสำคัญ ก็จะได้เฉพาะคนที่เกิดมาในครอบครัวที่มั่งมีอยู่แล้ว และแม้ในกรณีเช่นนี้ พระพุทธเจ้าก็หาได้ทรงยกเป็นข้อสำหรับที่จะยกย่องสรรเสริญไม่ เพราะหลักทั่วไปของพระพุทธศาสนาไม่ถือความประเสริฐเพียงเพราะชาติตระกูลอยู่แล้ว จุดที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญสำหรับบุคคลเช่นนั้น คือกรรมดีงามที่เป็นเหตุให้เขามาได้รับผลอันน่าปรารถนานี้ต่างหาก ส่วนการที่เขาเกิดมาในความมั่งมีพร้อมอยู่แล้วนั้น ก็เป็นอันว่า เขาได้รับผลดีของเขาอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องยกเอามาสรรเสริญอีก ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า นั้นเป็นทุนเดิมหรือพื้นฐานดี ซึ่งทำให้เขามีโอกาสดีหรือพร้อมดีกว่าผู้อื่น หรือจะเรียกว่าได้เปรียบคนอื่น ในการที่จะก้าวต่อไปในชาตินี้ เป็นอันว่าผลของเรื่องเก่าได้เสร็จสิ้นไปแล้ว ถึงจุดเริ่มต้นใหม่ จุดที่พระพุทธเจ้าจะทรงติเตียนหรือสรรเสริญสำหรับคนเช่นนี้ ก็อยู่ที่ว่า เขาจะปฏิบัติต่อทุนเดิมหรือพื้นฐานดีที่เขามีอยู่แล้วนั้นอย่างไร ส่วนสำหรับกรณีทั่วไป ก็เหมือนดั่งที่กล่าวแล้วข้างต้น คือ จะทรงยกย่องสรรเสริญหรือติเตียน ก็อยู่ที่ว่ากรรมอันเป็นวิธีที่เขากระทำ

เพื่อให้เกิดทรัพย์นั้นสุจริตชอบธรรมหรือไม่ และเขาปฏิบัติต่อโภคทรัพย์นั้นอย่างไร พุทธอีกอย่างหนึ่งให้ตรงจุดว่า มิใช่ความมั่งมีหรือคนมั่งมีดอกที่พระพุทธรเจ้าทรงดิเตียนหรือสรรเสริญ พระพุทธรเจ้าทรงดิเตียนหรือสรรเสริญที่การกระทำของคนมั่งมีต่างหาก

ข. ในแง่สังคม ตามหลักพระพุทธศาสนา ทรัพย์เป็นอุปกรณ์หรือเป็นปัจจัยอุดหนุนชีวิต มิใช่จุดหมายของชีวิต ทรัพย์จึงควรเป็นเครื่องช่วยให้มนุษย์มีความสะดวกมากขึ้นและพร้อมมากขึ้นในการที่จะดำเนินชีวิตที่ดีงามและทำกิจที่ดีงามเพื่อเข้าถึงสิ่งที่ดีงามยิ่งขึ้นไป ทรัพย์เกิดขึ้นที่ไหน แก่บุคคลใด ก็ควรเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่มนุษย์ เป็นปัจจัยอุดหนุนให้มนุษย์ทั้งหลายสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงาม พร้อมทั้งจะทำการที่ดีงามได้มากยิ่งขึ้น ตามหลักการนี้ เมื่อทรัพย์เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้หนึ่ง ก็คือมีทรัพย์เกิดขึ้นแก่มนุษย์ หรือมีทรัพย์เกิดขึ้นแล้วในสังคม เมื่อบุคคลผู้หนึ่งมั่งมีขึ้น สังคมก็พลอยยิ่งเจริญงอกงามอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้น ทรัพย์เกิดขึ้นแก่คนใดคนหนึ่ง ก็เท่ากับเกิดขึ้นแก่สังคมด้วย บุคคลดีที่มั่งมีขึ้นนั้น เป็นเหมือนเนื้อนาดีที่ข้าวงอกงามขึ้นเพื่อประโยชน์สุขของคนทั้งปวง^๑ คนมั่งมีตามหลักการนี้ พึงยินดีเอิบอ้อมใจที่ได้มีความ

๑. พึงอ้างพุทธพจน์ว่า สัตบุรุษเกิดขึ้น เพื่อประโยชน์สุขของคนทั้งปวง (อช.อฎฐก. ๒๓/๑๒๘/๒๔๙) และพุทธพจน์ว่า ทรัพย์มีแก่คนดี

ปัญญาที่รู้เข้าใจเท่าทันคุณโทษและขอบเขตความสำคัญของวัตถุและความสามารถประสพปิติสุขที่ประณีตกว่าการเสพเสวยอามิสสุขด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนาจึงไม่สนใจที่จะกะเกณฑ์ว่าคนเราจะต้องมีวัตถุเท่ากัน เพราะเกณฑ์นั้นไม่ใช่เครื่องวัดว่าจะทำให้ทุกคนเป็นสุขและมีชีวิตที่ดีงามได้ แต่สนใจเกณฑ์อย่างต่ำที่ว่า ทุกคนควรมีปัจจัย ๔ เพียงพอที่จะมีชีวิตรอดได้ด้วยดี พ้นจากนั้นแล้ว พุทธศาสนายอมให้มีวัตถุเสพเสวยตามความพร้อมและพัฒนาการทางจิตปัญญา ภายในขอบเขตเท่าที่จะไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ข้อนี้หมายความว่า ในการที่จะมีชีวิตเป็นสุข บุคคลที่มีพัฒนาการทางจิตปัญญาต่ำ ย่อมต้องการวัตถุเสพเสวยหรือมีชีวิตที่ขึ้นต่อความพร้งพร้อมปรนเปรอทางวัตถุมากกว่าบุคคลที่มีพัฒนาการทางจิตปัญญาสูงกว่า ส่วนความตกต่ำแห่งจิตปัญญาที่เลยจากขอบเขตที่ยอมรับได้ออกไป ก็คือความต้องการที่กลายเป็นความหลงใหลมัวเมาเอาแต่หาสิ่งปรนเปรอตน หมกมุ่นเสพติดกามจนลึมนึกถึงภาวะที่ความพร้งพร้อมทางวัตถุเป็นพื้นฐานเพื่อสิ่งดีงามที่สูงขึ้นไป และสามารถทำการบีบคั้นเบียดเบียนผู้อื่นได้ทันที เพื่อเห็นแก่ตน เลยจากนี้้ออกไปอีกทางหนึ่งในทิศตรงข้าม ได้แก่ ความยึดติดถือมั่นตกเป็นทาสของทรัพย์สมบัติเป็นต้นที่แสวงหามาได้ เกิดความหวงแหนกังวลจนไม่ยอมใช้ ไม่จ่ายทำประโยชน์ เป็นการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ซึ่งนับเป็นความ

ชั่วร้ายอีกรูปแบบหนึ่ง และเลยเถิดออกไปอีกเช่นเดียวกัน ก็คือ ความผิดพลาดเบื้องหน้ายามวัตถุนกลายเป็นเกลียดชัง ตั้งตัว เป็นปฏิปักษ์กับโลกามิสทั้งหลาย แล้วหันมาจงใจบีบคั้นชีวิตของตนเอง เป็นอยู่อย่างบีบรัดเข้มงวดวุ่นวายหรือหมกมุ่นอยู่กับวิธีการต่างๆ ที่จะจำขังพรากตัวบีบคั้นตนให้พ้นจากอำนาจของวัตถุ ฝุ่นผงๆ บางทีวิธีการนี้คล้ายกับความเป็นอยู่อย่างอาศัยวัตถุแต่น้อย แต่ผิดพลาดที่ถือเอาการปฏิบัติเช่นนี้เป็นตัววิธีที่จะทำให้หลุดพ้น หรือมุ่งบีบคั้นกรรมมาตัว โดยมีใช้ทำด้วยปัญญารู้เท่าทันที่มุ่ง ความเป็นอิสระ ซึ่งอาศัยวัตถุเพียงเท่าที่จำเป็น เพื่อเปิดโอกาส ให้โล่งกว้างสำหรับชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาและบำเพ็ญกิจด้วย กรุณา

การที่จะมีชีวิตเป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อวัตถุเกินจำเป็น ก็คือการ ไม่สยบ ไม่หมกมุ่น ไม่หลงใหลมัวเมา ซึ่งอาศัยความรู้เท่าทัน เห็นโทษหรือข้อบกพร่องของวัตถุที่เรียกว่า *อาทินวทัสสาวี* และมี ปัญญาทำตัวให้เป็นอิสระได้ ที่เรียกว่า *นิสสรณปัญญา* ผู้มีปัญญา ย่อมรู้เท่าทันเห็นโทษของวัตถุ เช่น ทรัพย์สินเงินทอง และสิ่ง ปรนเปรอทั้งหลายในลักษณะต่างๆ เช่นว่า มันอาจทำให้เราหลง ติดเป็นทาสของมันได้ ทำให้สุขทุกข์ของเราต้องฝากอยู่กับมัน ทั้งหมด มันไม่อาจให้คุณค่าที่สูงขึ้นไปทางจิตปัญญา แม้แต่เพียง ความสงบใจ และเมื่อหลงติดแล้ว มันกลับเป็นตัวขัดขวางการ

ประสบคุณค่าเช่นนั้นด้วยซ้ำ และที่สำคัญยิ่งก็คือ โดยธรรมชาติของมันเอง สิ่งเหล่านี้ขาดความสมบูรณ์ในตัวที่จะสนองความต้องการของเราได้อย่างเต็มอัมบริบูรณ์แท้จริง เพราะมันมีสภาวะเป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน แปรปรวนไปได้ ไม่มีใครสามารถเป็นเจ้าของครอบครองได้จริง ไม่อยู่ในอำนาจบังคับของเราจริง จะต้องสูญสลายพวากันไปในที่สุด การครอบครองสิ่งเหล่านี้อย่างโง่เขลา ย่อมเป็นการทำตนเองที่ไม่มีทุกข์ ให้ต้องทุกข์ต้องเศร้า เมื่อเราเกิดมันก็ไม่ได้เกิดมากับเรา เมื่อเราตายมันก็ไม่ตามเราไป การที่ได้แสวงหาและมีมันไว้ ก็เพื่อใช้แก้ปัญหาบรรเทาความทุกข์ ไม่ใช่เอามาเพิ่มทุกข์แก่ตัว การมีทรัพย์สั่งสมไว้ไม่ใช่ประโยชน์ เป็นสิ่งหาสาระอันใดมิได้ ยิ่งยึดติดเป็นทาสของมันก็ยิ่งเป็นความชั่วร้ายซ้ำหนัก เมื่อรู้เข้าใจอย่างนี้แล้ว ก็กินใช้โดยเอาประโยชน์หรือคุณค่าที่แท้ของมันต่อชีวิต ใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและแก่เพื่อนมนุษย์ บำเพ็ญสังคหวัตถุทั้งสี่ แบ่งปันกันไปบ้าง ช่วยสร้างเสริมสภาพสังคมชนิดที่ปิดกั้นการทำความชั่ว เอื้ออำนวยแก่การทำความดีเกื้อกูลแก่การพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญาโดยวิธีต่าง ๆ บ้าง ร่วมกันส่งเสริมกิจกรรมที่ดีงามและสนับสนุนคนที่ผดุงธรรมจรรโลงคุณภาพของมนุษย์บ้าง เป็นต้น ไม่ใช่การรวยเพื่อรวยยิ่ง ๆ ขึ้น หรือรวยยิ่งขึ้นเพื่อเสพเพื่อปรนเปรอตัวได้มากขึ้น คุกหัสส์ที่ขยันทำการงานหาเลี้ยงชีวิตและได้ทรัพย์มาโดยสุจริต

กินใช้ทรัพย์อย่างเผื่อแผ่ รับผิดชอบต่อชีวิตผู้อื่น และใช้ทรัพย์
ทำประโยชน์ เป็นบุคคลที่ได้รับความยกย่องอย่างสูงในพุทธศาสนา
ถือว่าเป็นผู้มีชัยทั้งโลกนี้และโลกหน้า^๑ ยังมีปัญญาพอที่จะทำตน
ให้รอดพ้นเป็นอิสระได้ ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์สมบัติและโลกามิส
อื่น ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในชีวิตของตน ไม่ทำให้การได้สิ่งเหล่านั้น
มากลายเป็นเพียงการได้ทุกข์มาทับถมตัว สามารถเป็นอยู่ด้วย
จิตใจเบิกบานผ่องใส โลกธรรมฉาบไม่ติด โลกามิสถูกไม่เบียน
มีทุกข์เบาบาง และถอนตัวออกจากทุกข์ที่เกิดขึ้นแต่ละคราวได้
ฉับไว ก็ยิ่งนับว่าเป็นบุคคลผู้ประเสริฐ ท่านเหล่านี้ ถึงจะเป็น
อริยบุคคลชั้นโสดาบันหรือแม้อานาคามี ก็เป็นผู้ประกอบกิจการ
งานด้วยความเอาใจใส่รับผิดชอบ ไม่ปรากฏว่าท่านสนับสนุนให้
ศฤงษณ์มีชีวิตไปวัน ๆ ไม่เอาใจใส่ความเป็นอยู่ ทอดทิ้งความ
รับผิดชอบต่าง ๆ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการดำเนินชีวิตด้วยความ
ยึดมั่นในความไม่ยึดมั่น

ส่วนสงฆ์เป็นชุมชนตัวอย่างของชีวิตที่พึ่งอาศัยวัตถุน้อยที่สุด
ทั้งนี้เกี่ยวพันกับเงื่อนไขทางสังคมเพื่อฝึกฝนให้พระภิกษุสามารถ
มีชีวิตเช่นนั้น อย่างหนึ่ง เพื่อให้พระภิกษุอุทิศเวลาและแรงงาน
ไปในด้านกิจเกี่ยวกับธรรมได้เต็มที่ไม่ว่าห่วงกังวลกับการแสวงหา
วัตถุ อย่างหนึ่ง เพื่อทำตัวให้ชาวบ้านเลี้ยงง่ายในฐานะที่เป็นผู้

๑. เช่น ที.ปา. ๑๑/๑๗๔/๑๔๕

อาศัยการบำรุงของชาวบ้าน ไม่ประกอบอาชีพด้วยตนเอง อย่างหนึ่ง และเพื่อดำรงภาวะความเป็นชุมชนอิสระที่พ้นจากอำนาจครอบงำแห่งระบบการทางสังคมได้มากที่สุด โดยที่การใช้แรงงานไม่เป็นไปเพื่อผลตอบแทนในทางอาชีวะ อย่างหนึ่ง พระภิกษุทุกรูป ไม่ว่าจะเป็พระอรหันต์หรือปุถุชน ก็ดำรงชีวิตตามหลักการอาศัยวัตถุให้น้อย อยู่เพื่อธรรมให้มาก อย่างเดียวกัน ไม่ปรากฏว่าพระพุทเจ้าทรงมุ่งหวังให้คฤหัสถ์เป็นอยู่อย่างพระ และก็ ไม่ปรากฏว่าจะทรงมุ่งหวังให้คนมาบวชเป็นพระกันไปทั้งหมด สารีตตะของหลักการนี้ น่าจะได้แก่ การให้มีชุมชนอิสระซ้อนอยู่ในสังคมใหญ่ เพื่อเป็นแรงดลทางธรรม หล่อเลี้ยงธรรมแก่สังคม และเป็นแหล่งอำนวยความหลุดพ้นจากปัจจัยครอบงำของสังคม ในเวลานั้น ๆ แก่ผู้ต้องการและพร้อมที่จะพ้นออกไป ชุมชนนี้มีทั้งชุมชนรูปแบบและชุมชนนามธรรม ชุมชนอิสระโดยรูปแบบ ได้แก่ภิกษุสงฆ์หรือที่บางทีเรียกว่าสมมติสงฆ์ อันแทรกซ้อนและลอยตัวอยู่ท่ามกลางสังคมใหญ่ของคฤหัสถ์ ชุมชนอิสระโดยนามธรรม ได้แก่สาวกสงฆ์หรือที่บางทีเรียกว่าอริยสงฆ์ อันประกอบด้วยอริยชน ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ที่แทรกซ้อนและลอยตัวอยู่ท่ามกลางสังคมใหญ่ของมวลปุถุชน สารีตตะนี้เท่ากับบอกว่าสังคมอุดมคติมิใช่สังคมที่มนุษย์ทั้งหลายเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกัน และสังคมเช่นนั้นเป็นไปไม่ได้ แต่สังคมอุดมคติเป็นสังคมที่มนุษย์

ผู้มีพัฒนาการทางจิตปัญญาแม้จะแตกต่างกันแต่ก็กำลังก้าวหน้าไปสู่จุดหมายเดียวกัน และแม้จะแตกต่างกันแต่ก็อยู่อย่างกลมกลืนกัน กับทั้งเป็นสังคมที่มนุษย์มีทางเลือกออกไปอย่างดั่งามโนเมื่อไม่ต้องการอยู่ในสังคมใหญ่นั้น (แม้แต่ในยุคพระศรีอารีย์ที่ว่าคนเหมือนกันทุกอย่าง ก็ยังมีภิกษุสงฆ์เป็นชุมชนอิสระโดยรูปแบบเช่นเดียวกัน)

ศิลปะสำหรับพระภิกษุสงฆ์นั้น พระอรรถกถาจารย์ประมวลเข้าและจัดเป็นประเภทได้ ๔ อย่าง เรียกว่า *ปาริสุทธิศิลป์* (ศิลปะเครื่องให้บริสุทธิ์ หรือความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศิลปะ) ๔ ประการคือ^๑

๑. *ปาฏิโมกขสังวรศิลป์* ศิลปะคือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นข้อห้าม ทำตามข้ออนุญาตประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย ท่านว่า ศิลปะข้อนี้รักษาสำเร็จด้วยศรัทธา

๒. *อินทริยสังวรศิลป์* ศิลปะคือความสำรวมอินทริย์ ระวางไม่ให้บาปอกุศลธรรม เช่นความชอบ ชัง ติดใจ หรือขัดใจครอบงำเมื่อ

๑. วิสุทธิ. ๑/๑๙-๕๖; สงฺคห. ๕๕; พึงสังเกตว่า อินทริยสังวรนั้น ในบาลี (พระไตรปิฎก) ท่านจัดเข้าในหมวดสมาธิ เช่น ที.สี. ๙/๓๒๑/๒๕๕ (เคยอ้าง)

รับรู้อารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องสิ่งกระทบ และใจรู้คิดเรื่องราวต่าง ๆ ท่านว่าศีลข้อนี้สำเร็จด้วยสติ

๓. *อาชีวะปาริสุทธิศีล* ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ ได้แก่ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบธรรม บริสุทธฺิ ไม่ประกอบการแสวงหาในทางที่ผิด เช่น ไม่พูดอวดอุตริมนุชยธรรมคือ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ มรรค ผล นิพพาน ที่ไม่มีจริงในตน และไม่ออกปากขออาหารเพื่อตนเองบริโภคนได้เจ็บไข้ เป็นต้น ไม่กระทำกุหนาคือการหลอกลวง เช่น บั่นแต่งท่าทางหน้าตาเคร่งครัดให้เขาเลื่อมใสถวายปัจจัยสี่ ไม่กระทำลปนา คือประจบเขากิน ไม่กระทำนิมิตคือเล่นนัยต่าง ๆ ให้เขาถวายปัจจัย ไม่กระทำนิปเปลิกตา คือขู่เข็ญกลั่นแกล้งเพื่อให้เขายอมถวายปัจจัย และไม่เอาลาภต่อลาภ เช่น ให้อของน้อยแก่เขาไป เขาจะได้ถวายมากตอบมาเป็นต้น ท่านว่าศีลข้อนี้สำเร็จด้วยวิริยะ

๔. *ปัจจัยสันนิสิตศีล* ศีลที่เกี่ยวกับปัจจัยสี่ ได้แก่ปัจจัยปัจจุเวกชนฺ์ คือใช้สอยปัจจัยสี่ด้วยพิจารณาให้เป็นไปตามความหมาย และประโยชน์หรือคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งนั้น ๆ ไม่บริโภคนด้วยตัณหา เช่น จันอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้สุขภาพดี

มีชีวิตผาสุกทำกิจได้สบาย มิใช่เพื่อปรนเปรอหรือสนุกสนานมัวเมา
ท่านว่าศีลข้อนี้สำเร็จด้วยปัญญา

ย้อนกลับไปพูดถึงคุณุหัตถ์ เห็นควรสรุปเรื่องนี้ด้วยการกล่าว
ถึงข้อปฏิบัติบางอย่างที่ควรเน้นเป็นพิเศษเกี่ยวกับโภคะทรัพย์ ดังนี้

ก. ในแง่บุคคล ควรดำเนินตามพุทธปฏิบัติที่นิยมยกย่อง
คนมั่งมีทรัพย์ เฉพาะแต่ผู้ที่ร่ำรวยขึ้นมาด้วยความขยันหมั่นเพียร
โดยทางสุจริตชอบธรรม และใช้ทรัพย์นั้นทำสิ่งที่ดีงาม บำเพ็ญ
ประโยชน์ คือ ยกย่องความเป็นคนดีมีประโยชน์เหนือความมั่งมีทรัพย์
โดยเฉพาะจะต้องฝึกสอนอบรมอนุชน (คนรุ่นใหม่) ให้มีค่านิยม
ที่จะเห็นเป็นความดีงามความสามารถอันน่าภาคภูมิใจ ต่อเมื่อ
ได้สร้างสมโภคะทรัพย์นั้นด้วยความเพียรโดยสุจริต และมีความ
ตั้งใจมุ่งหมายที่จะใช้ทรัพย์นั้นทำสิ่งที่ดีงาม บำเพ็ญประโยชน์

การนิยมยกย่องคนเพียงเมื่อเห็นเขาเป็นคนมั่งมี โดยคิดว่า
เขาเป็นคนมีบุญได้ทำกรรมดีไว้ในปางก่อน (ชาติก่อน) ไม่มองดู
การสร้างเหตุแห่งความมั่งมีของเขาในชาติปัจจุบัน นับว่าเป็นการ
ปฏิบัติผิดจากแนวทางของพระพุทธศาสนาทั้งสองด้าน คือ ทั้ง
เป็นการไม่ดำเนินตามแบบอย่างของพระพุทธเจ้าดังที่กล่าวข้างต้น
และทั้งเป็นการไม่ใช้ปัญญาสืบสาวเหตุปัจจัยให้ตลอดสาย โดย

เฉพาะเหตุปัจจัยในชาติปัจจุบัน เป็นส่วนที่สัมพันธ์โดยตรงใกล้ชิดกว่า จึงต้องพิจารณาและให้ความสำคัญมากกว่า ส่วนกรรมปางก่อนจะช่วยได้ก็เพียงเป็นพื้นฐานเดิมที่สนับสนุน เช่น ร่างกาย ความถนัด เขาวนไวไวหวอพริบ และจริตนิสัยบางอย่างที่เกื้อกูลแก่การนั้น หากจะมองกรรมปางก่อนเป็นเหตุสำคัญ ก็จะได้เฉพาะคนที่เกิดมาในครอบครัวที่มั่งมีอยู่แล้ว และแม้ในกรณีเช่นนี้ พระพุทธเจ้าก็หาได้ทรงยกเป็นข้อสำหรับที่จะยกย่องสรรเสริญไม่ เพราะหลักทั่วไปของพระพุทธศาสนาไม่ถือความประเสริฐเพียงเพราะชาติตระกูลอยู่แล้ว จุดที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญสำหรับบุคคลเช่นนั้น คือกรรมดีงามที่เป็นเหตุให้เขามาได้รับผลอันน่าปรารถนานี้ต่างหาก ส่วนการที่เขาเกิดมาในความมั่งมีพร้อมอยู่แล้วนั้น ก็เป็นอันว่า เขาได้รับผลดีของเขาอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องยกเอามาสรรเสริญอีก ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า นั้นเป็นทุนเดิมหรือพื้นฐานดี ซึ่งทำให้เขามีโอกาสดีหรือพร้อมดีกว่าผู้อื่น หรือจะเรียกว่าได้เปรียบคนอื่น ในการที่จะก้าวต่อไปในชาตินี้ เป็นอันว่าผลของเรื่องเก่าได้เสร็จสิ้นไปแล้ว ถึงจุดเริ่มต้นใหม่ จุดที่พระพุทธเจ้าจะทรงติเตียนหรือสรรเสริญสำหรับคนเช่นนี้ ก็อยู่ที่ว่าเขาจะปฏิบัติต่อทุนเดิมหรือพื้นฐานดีที่เขาມีอยู่แล้วนั้นอย่างไร ส่วนสำหรับกรณีทั่วไป ก็เหมือนดั่งที่กล่าวแล้วข้างต้น คือ จะทรงยกย่องสรรเสริญหรือติเตียน ก็อยู่ที่ว่ากรรมอันเป็นวิธีที่เขากระทำ

เพื่อให้เกิดทรัพย์นั้นสุจริตชอบธรรมหรือไม่ และเขาปฏิบัติต่อโภคทรัพย์นั้นอย่างไร พุทธอีกอย่างหนึ่งให้ตรงจุดว่า มิใช่ความมั่งมีหรือคนมั่งมีดอกที่พระพุทธเจ้าทรงติเตียนหรือสรรเสริญ พระพุทธเจ้าทรงติเตียนหรือสรรเสริญที่การกระทำของคนมั่งมีต่างหาก

ข. ในแง่สังคม ตามหลักพระพุทธศาสนา ทรัพย์เป็นอุปกรณ์หรือเป็นปัจจัยอุดหนุนชีวิต มิใช่จุดหมายของชีวิต ทรัพย์จึงควรเป็นเครื่องช่วยให้มนุษย์มีความสะดวกมากขึ้นและพร้อมมากขึ้นในการที่จะดำเนินชีวิตที่ดีงามและทำกิจที่ดีงามเพื่อเข้าถึงสิ่งที่ดีงามยิ่งขึ้นไป ทรัพย์เกิดขึ้นที่ไหน แก่บุคคลใด ก็ควรเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่มนุษย์ เป็นปัจจัยอุดหนุนให้มนุษย์ทั้งหลายสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงาม พร้อมทั้งจะทำการที่ดีงามได้มากยิ่งขึ้น ตามหลักการนี้ เมื่อทรัพย์เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้หนึ่ง ก็คือมีทรัพย์เกิดขึ้นแก่มนุษย์ หรือมีทรัพย์เกิดขึ้นแล้วในสังคม เมื่อบุคคลผู้หนึ่งมั่งมีขึ้น สังคมก็พลอยยิ่งเจริญงอกงามอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้น ทรัพย์เกิดขึ้นแก่คนดีคนหนึ่ง ก็เท่ากับเกิดขึ้นแก่สังคมด้วย บุคคลดีที่มั่งมีขึ้นนั้น เป็นเหมือนเนื้อนาดีที่ข้าวงอกงามขึ้นเพื่อประโยชน์สุขของคนทั้งปวง^๑ คนมั่งมีตามหลักการนี้ พึงยินดีเอิบอímใจที่ได้มีความ

๑. พึงอ้างพุทธพจน์ว่า สัตบุรุษเกิดขึ้น เพื่อประโยชน์สุขของคนทั้งปวง (อง.อฎฐก. ๒๓/๑๒๘/๒๔๙) และพุทธพจน์ว่า ทรัพย์มีแก่คนดี

สามารถทำหน้าที่เป็นตัวแทนเป็นเจ้าการหรือมีเกียรติเหมือนได้รับ
 ความไว้วางใจจากสังคม ในการจัดหาทรัพย์มาช่วยอุดหนุนหล่อ
 เลี้ยงเพื่อนมนุษย์ในสังคมของตนให้อยู่สุขสบายและมีโอกาสทำกิจ
 ทิธงาม^๑ แต่ในทางตรงข้าม ถ้าบุคคลผู้หนึ่ง ๆ ยิ่งร่ำรวยขึ้น สังคม
 อิงชูปโทรมลง เพื่อนมนุษย์จึงมีทุกข์ทรมานมากขึ้น คี.เสนเครีอง
 แสดงว่ามีการปฏิบัติผิดต่อทรัพย์ ทรัพย์ไม่เซ็นปัจจัยอุดหนุนตาม
 วัตถุประสงค์ของมัน ไม่เข้าสังคมก็จะระส่ำระสาย ในที่สุด ถ้ามิใช่
 บุคคลมั่งมีดำรงอยู่ไม่ได้ ก็สังคมอยู่ไม่ได้ หรือทั้งสองอย่าง สังคม
 อาจปลดเขาจากตำแหน่ง แล้ววางระบบวิธีจัดหาทรัพย์และตั้ง
 เจ้าหน้าที่จัดสรรทรัพย์ใหม่ ซึ่งอาจเป็นผลดีขึ้นหรือเลวลงก็ได้
 แต่จะอย่างไรก็ตาม คติก็มีอยู่ว่า ถ้ามนุษย์ปฏิบัติผิด ทรัพย์จะ
 สิ้นเพื่อประโยชน์ ย่อมกลับเป็นโทษที่ทำลายทั้งความเป็นมนุษย์
 ตัวมนุษย์และสังคมมนุษย์

เหมือนสระน้ำในที่ปลอดภัย ทุกคนได้กินใช้สุขสดชื่น แต่ทรัพย์มีแก่คน
 ไม่ได้ เหมือนสระน้ำในถิ่นอมมนุษย์ ถึงจะใสดีรื่นรมย์ ก็ไร้ประโยชน์
 (ส.ส. ๑๕/๓๘๗-๙/๑๓๐-๑)

๑. เทียบกับคติการเกิดขึ้นแห่งอำนาจและผู้ปกครองตามคติพุทธศาสนา
 เช่น ในอัครคัมภีร์สุตตร (ที.ปา. ๑๑/๖๒/๑๐๑): เศรษฐีชาวพุทธ เช่น
 อนาถบิณฑิก ดำเนินตามปฏิปทานี้ จึงสละทรัพย์เพื่อประโยชน์สุขแก่
 สังคมและคนยากไร้ตลอดเวลายาวนาน จนหมดตัวก็ไม่เสียดาย

ค. ในแง่รัฐ พระพุทธศาสนามองเห็นความสำคัญของทรัพย์
ในสังคมของชาวโลกว่า ความจนเป็นความทุกข์ในโลก^๑ ความ
ยากไร้ขาดแคลนเป็นสาเหตุสำคัญของอาชญากรรมและความ
ชั่วร้ายต่างๆ ในสังคม^๒ (เช่นเดียวกับความโลภ และสัมพันธ์กัน
กับความโลภด้วย) และถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐ หรือผู้ปกครอง
บ้านเมือง ที่จะต้องคอยเอาใจใส่ดูแลจัดสรรปันทรัพย์ให้แก่เหล่า
ชนผู้ไร้ทรัพย์ ไม่ให้มีคนจนยากขัดสนในแผ่นดิน^๓ ซึ่งทั้งนี้ ย่อม
ต้องอาศัยวิธีการต่างๆ ประกอบกัน และตามที่เหมาะสมกับสถาน
การณ์โดยเฉพาะ การจัดให้ราษฎรทุกคนมีทางทำมาหาเลี้ยงชีพ
โดยสุจริต การส่งเสริมอาชีพ การจัดสรรเกี่ยวกับทุนและอุปกรณ์
การควบคุมป้องกันไม่ให้มีอธรรมการ คือ การกระทำและวิธีการ
ที่ไม่ชอบธรรม ไม่เป็นธรรม การเอาผิดเอาเปรียบกัน เป็นต้น
โดยนัยนี้ ย่อมจะถือเป็นหลักการได้ว่า การไม่มีคนยากจนเป็น
เครื่องวัดความสำเร็จของรัฐได้ดีกว่าการมีคนร่ำรวย

มักจะมีคำถามว่า ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง แบบไหน
ถูกต้องหรือไปกันได้กับพระพุทธศาสนา เรื่องนี้อย่างน้อยในชั้น

๑. อ.ญ.น.ก. ๒๒/๓๑๖/๓๙๓

๒. ที.ปา. ๑๑/๓๙/๗๐ : ๔๕/๗๗

๓. เช่น ที.ปา. ๑๑/๓๕/๖๕ ; ที.สี. ๙/๒๐๖/๑๗๒ : มุ่งช่วยพร้อมทั้ง
ส่งเสริมความขยัน ไม่ให้จนเพราะเกียจคร้าน

พื้นฐาน ไม่ใช่เรื่องที่พระพุทธศาสนาจะต้องตอบ หรือหากไม่
ถูกหาว่าตีโหวด ก็อาจต้องย้อนว่า ระบบไหนที่ปฏิบัติได้ตาม
หลักการของพระพุทธศาสนา ก็ระบบนั้นแหละ ความจริงระบบ
ต่าง ๆ นั้น เป็นเรื่องในระดับวิธีการ และเรื่องของวิธีการนั้น ตาม
หลักพุทธศาสนาถือว่า ย่อมเปลี่ยนแปลงหรือดัดแปลงไปได้ตาม
ปัจจัยแวดล้อมทั้งในทางกาลและเทศะ สิ่งที่จะต้องพูดก่อนก็คือ
หลักการและวัตถุประสงค์ สำคัญสำคัญของโภคทรัพย์ ก็ดังที่ได้
กล่าวแล้วในข้อ ข. คือ เป็นอุปกรณ์ หรือเป็นปัจจัยอุดหนุน ช่วย
ให้มนุษย์สามารถจัดสรรความเป็นอยู่ของพวกตน ให้สะดวกและ
เกื้อกูลแก่การที่จะอยู่ร่วมกันโดยสงบสุข และมีความพร้อมยิ่งขึ้น
ที่จะทำสิ่งดีงาม บรรลุความดีงามที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เมื่อทรัพย์เกิดขึ้น
ที่ไหน หรือแก่ใครก็ตาม ก็คือมีปัจจัยอุดหนุนเกิดขึ้นแล้วในสังคม
มนุษย์ทั้งหลายสามารถมีชีวิตที่ดีและเจริญงอกงามยิ่งขึ้น ระบบวิธี
ทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง อันหนึ่งอันใดก็ตาม สามารถทำให้
สำเร็จผลด้วยดีตามความหมายแห่งหลักการและวัตถุประสงค์นี้
ระบบวิธีนั้น ก็สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา ส่วนที่ว่าระบบวิธี
เป็นสิ่งที่เนื่องด้วยปัจจัยแวดล้อมแห่งกาลและเทศะนั้น มองเห็น
ได้ง่าย เช่น ในพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตั้งคณะสงฆ์ขึ้น
เป็นชุมชนเฉพาะกิจเฉพาะวัตถุประสงค์ ทรงจัดวางวินัยให้พระ
ภิกษุไม่มีทรัพย์ส่วนตัว นอกจากบริวาร ๘ แต่ให้ทรัพย์สินเป็น

ของสงฆ์คือส่วนรวมหรือของกลางนั้น ในเวลาเดียวกันสำหรับสังคมของชาวโลก ซึ่งขณะนั้นมีการปกครองในชมพูทวีป ๒ แบบ ก็ทรงสอนหลักอภิธานิยธรรมสำหรับรัฐที่ปกครองแบบสามัคคีธรรมหรือแบบสาธารณรัฐ และทรงสอนหลักจักรวรรดิวัตรสำหรับรัฐที่ปกครองแบบราชาธิปไตย เรื่องนี้แสดงลักษณะอย่างหนึ่งของพุทธธรรมด้วย คือ พุทธธรรมไม่ใช่เป็นเพียงปรัชญาหรือเรื่องของนักคิด แต่เป็นเรื่องของศาสต่านักปฏิบัติ ซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับประชาชนผู้ดำรงชีวิตจริงท่ามกลางสภาพสังคมและสถานการณ์ที่เป็นไปอยู่ในเวลานั้น ๆ ต้องสอนสิ่งที่เขาใช้ได้ ปฏิบัติได้ ให้เกิดประโยชน์สุขแก่เขาตั้งแต่ปัจจุบัน ดังที่เรียกว่า ทรงสอนความจริงที่เป็นประโยชน์ หากจะต้องรองจนกว่าหลังจากสถาปนาระบบที่ว่าดีที่สุด ซึ่งความจริงก็ยังเป็นเพียงระบบที่หวังว่าดีที่สุด เสร็จแล้วจึงค่อยใช้ระบบนั้นทำให้ประชาชนประสบประโยชน์สุข อย่างนี้จะพ้นจากความเป็นการปฏิบัติที่เลื่อนลอยและพ้นจากความมกมายได้อย่างไร ในเมื่อทั้งระบอบสามัคคีธรรมก็มีอยู่ ทั้งระบอบราชาธิปไตยก็มีอยู่ ในเวลานั้น ก็เป็นอันว่า ประชาชนที่อยู่ภายใต้ระบอบราชาธิปไตย พระศาสดาก็ต้องช่วยให้เขาอยู่ดีมีสุข ประชาชนที่อยู่ภายใต้ระบอบสามัคคีธรรม พระองค์ก็ต้องช่วยให้เขาอยู่ดีมีสุข สำหรับระบอบแรกทรงเน้นให้ผู้ปกครองมองเห็นบุคคลดีอำนาจเป็นเครื่องมือสร้างประโยชน์สุขแก่ราษฎร มิใช่เป็น

เครื่องมือแสวงหาสิ่งปรนเปรอบำเรอสุขส่วนตน สำหรับระบอบ
 หลังทรงแนะนำหลักและวิธีการที่จะดำเนินกิจการให้เข้มแข็งมั่นคง
 ได้ผลดี ในระยะที่ระบอบราชาธิปไตยเจริญในทางดั่งามอย่าง
 สูงสุด คติธรรมแนวพุทธนี้ก็จะได้เป็นหลักการปกครองของพระเจ้า
 อโศกมหาราช ดังคำรัสของพระองค์ในศิลาจารึกว่า “สมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวปริยทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ไม่ทรงถือว่า
 ยศหรือเกียรติจะเป็นสิ่งมีประโยชน์มาก เว้นแต่จะทรงปรารถนา
 ยศหรือเกียรติเพื่อความมุ่งหมายนี้ว่า ทั้งในบัดนี้ และในเบื้อง
 หน้า ขอประชาชนทั้งหลายจงตั้งใจสดับฟังคำสอนธรรมของข้าฯ
 และจงปฏิบัติตามหลักความประพฤตินทางธรรม”^๑

เมื่อจับสาระที่เป็นหลักการและความมุ่งหมายของพระพุท
 ศาสนาในเรื่องนี้ได้แล้ว การที่จะวินิจฉัยว่า ระบบใดถูกต้องสอด
 คล้องกับหลักการและความมุ่งหมายนั้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณา
 รายละเอียดกันยืดยาว ก็ปล่อยให้เป็นเรื่องของผู้รู้เชี่ยวชาญเกี่ยว
 กับระบบนั้น ๆ จะพึงถกเถียงกัน หรือหากจะคิดวางระบบวิธีใหม่
 ที่ถูกต้องได้ผลดียิ่งกว่าระบบต่าง ๆ เท่าที่มีอยู่ ขึ้นมาได้ ก็คง

๑. ดู ธรรมโองการ จารึกศิลา ฉบับที่ ๑๐ ในจารึกอโศก (หนังสือ
Asokan Edicts หรือ *Asokan Inscriptions* ฉบับใดก็ได้)

จะยังเป็นการดี แต่ทั้งนี้ ยังมีไข่กจของหนังสือนี้ เพราะเป็นเรื่อง
ในภาคประยุกต์ที่จะพึงเขียนไว้ต่างหาก

“คำว่า ปฏิบัติธรรม นั้น หมายความว่า
ว่าอย่างไร ปฏิบัติธรรมก็คือ เอาธรรมมา
ปฏิบัติ เอาธรรมมาใช้ เอามาใช้ดำเนินชีวิต
ทำการทำงาน คือเอาธรรมมาใช้ให้เกิดประ-
โยชน์ในชีวิตจริงนั่นเอง เมื่อปฏิบัติธรรมก็
หมายถึงว่าเอาธรรมมาใช้ในชีวิตจริง หรือเอา
มาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต ถ้ายังไม่ได้ใช้
ก็ไม่เรียกว่าเป็นการปฏิบัติ”

พระมหาพรหม.